

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAHE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

Katedra cestovného ruchu

Odbor: Cestovný ruch a regionálny rozvoj

Bakalárska práca:

**Možnosti využitia vybraných zrúcanín
slovenských hrádov v cestovnom ruchu**

Autor práce: Anna Barošová

Vedúci práce: PhDr. Jarmila Netková

Prehlásenie:

Prehlasujem, že som bakalársku prácu vypracovala samostatne s využitím prameňov a citácií, na ktoré odkazujem.

V Prahe dňa 3. mája 2011

.....

Anna Barošová

Pod'akovanie:

Predovšetkým by som sa chcela poďakovať vedúcej práce PhDr. Jarmile Netkovej, za odborné vedenie, ochotu a cenné pripomienky pri spracovaní tejto bakalárskej práce.

Anna Barošová

Obsah

Úvod	3
1.Cestovný ruch	5
1.1. Definícia cestovného ruchu	5
1.2. Formy cestovného ruchu	6
1.3. Kultúrno - poznávací cestovný ruch	6
1.4. Cestovný ruch na Slovensku	7
1.4.1. Podmienky cestovného ruchu na Slovensku	7
1.4.2. Analýza cestovného ruchu na Slovensku	8
1.4.3. Štátna politika cestovného ruchu Slovenskej republiky	10
2.Kultúrne pamiatky Slovenska	12
2.1. Ochrana kultúrnych pamiatok na Slovensku	12
2.2. Pamiatkový fond Slovenskej republiky	13
2.3. Ochrana a stavebné úpravy slovenských hradov	14
3.Hrady na Slovensku	17
3.1. Vznik a vývoj slovenských hradov	18
3.2. Stavebný charakter slovenských hradov	20
3.3. Vývoj hradov v neskoršom období	22
4.Začlenenie slovenských zrúcanín do cestovného ruchu	25
4.1. Hrady protitureckého valu	25
4.1.1. Trasa A	26
4.1.2. Trasa B	28
4.2. Zabudnuté zrúcaniny východného Slovenska	29
4.2.1. Turistické atraktivity zemplínskeho regiónu	30
4.2.2. Hrad Vinné	31
4.2.2.1. Charakteristika	31
4.2.2.2. História	32
4.2.2.3. Označenie z prístupovej cesty	32
4.2.2.4. Prístup	33
4.2.2.5. Súčasný stav aktivít na hrade	33
4.2.2.6. Návštevnosť	33
4.2.2.7. Návrhy na zlepšenie	33
4.2.3. Hrad Brekov	34

4.2.3.1. Charakteristika.....	34
4.2.3.2. História	35
4.2.3.3. Označenie z prístupovej cesty.....	35
4.2.3.4. Prístup.....	36
4.2.3.5. Súčasný stav aktivít na hrade	36
4.2.3.6. Návštevnosť	36
4.2.3.7. Návrhy na zlepšenie.....	37
4.2.4. Hrad Jasenov	37
4.2.4.1. Charakteristika.....	37
4.2.4.2. História	38
4.2.4.3. Označenie z prístupovej cesty.....	38
4.2.4.4. Prístup.....	39
4.2.4.5. Súčasný stav aktivít na hrade	39
4.2.4.6. Návštevnosť	39
4.2.4.7. Návrhy na zlepšenie.....	39
4.2.5. Hrad Čičava.....	40
4.2.5.1. Charakteristika.....	40
4.2.5.2. História	40
4.2.5.3. Označenie z prístupovej cesty.....	41
4.2.5.4. Prístup.....	42
4.2.5.5. Súčasný stav aktivít na hrade	42
4.2.5.6. Návštevnosť	42
4.2.5.7. Návrhy na zlepšenie.....	42
Záver	44
Zdroje	46
Literatúra.....	47
Internetové zdroje.....	47
Iné zdroje.....	48
Zoznam tabuliek.....	46
Zoznam obrázkov.....	46
Zoznam príloh	46

Úvod

Tematika bakalárskej práce je venovaná začleneniu menej známych zrúcanín slovenských hradov medzi atraktivity cestovného ruchu na Slovensku. K výberu témy určite prispel autorkin záujem o kultúru a históriu, ako aj fakt, že sa v súčasnej dobe hradom na Slovensku nevenuje potrebná pozornosť, čo má za následok ich chátranie, postupné rozpadanie sa jestvujúcich zvyškov múrov, až zanikanie.

Autorka si zámerne vybrala hrady, z ktorých sa zachovali iba rozpadnuté múry - zrúcaniny, pretože práve pojem romantická zrúcanina vystihuje jedinečnosť hradov Slovenska.

Autorka predpokladá, že zatraktívnenie slovenských zrúcanín môže viesť k rozptýleniu koncentrácie cestovného ruchu na Slovensku, ktorý sa sústreďuje najmä v oblasti Vysokých Tatier a západného Slovenska. Ďalším pozitívnym vplyvom by mohlo byť odstránenie výkyvov v návštevnosti určitých regiónov z dôvodu sezónnosti.

Praktickej časti práce bude predchádzať štúdia cestovného ruchu na Slovensku a postavenia pamiatkového fondu v ňom. Autorka najprv definuje pojem cestovný ruch a urobí analýzu cestovného ruchu na Slovensku. Ďalej sa bude zaoberať ochranou a využitím kultúrnych pamiatok, kde sa okrem iného pokúsi popísať spoluprácu Ministerstva kultúry SR s Pamiatkovým úradom SR.

V kapitole venovanej hradom Slovenskej republiky, autorka objasní pojem hradu a jeho typológie. Opíše a zdôvodní postup ich výstavby, vývoja ale aj príčinu a spôsob ich zániku a súčasného chátrania.

V praktickej časti bude navrhnuté vytvorenie tematických trás s odporúčením návštev jednotlivých lokalít, pre región južného Slovenska, s názvom Hrady protitureckého valu a pre región východného Slovenska, s názvom Zabudnuté zrúcaniny východného Slovenska. V tejto časti budú uvedené konkrétne príklady muzeálne využívaných hradov južného Slovenska, ktoré autorka pokladá za názorný príklad využitia kultúrnej pamiatky v cestovnom ruchu a predstaví možnosť vytvorenia tematických celkov a hradných okruhov s rovnakým historickým alebo územným súvisom. Do týchto tematických trás sa autorka pokúsi začleniť aj menej navštevované, ale zaujímavé hradné zrúcaniny. Z dôvodu širokého rozsahu spracovanej tematiky sa bude autorka bližšie venovať situácii vybraných hradov východného Slovenska, viažucich sa na turisticky hojne navštevovanú lokalitu Zemplína. Táto časť práce bude zameraná na zrúcaninové komplexy hradov východného Slovenska, ktoré nie sú

v súčasnosti využívané na komerčné ani na muzeálne účely. Autorka osobne navštívi vybrané východoslovenské zrúcaniny, konkrétne hrady Vinné, Jasenov, Brekov a Čičava, aby mohla následne čo najpresnejšie popísať ich aktuálnu integráciu do cestovného ruchu regiónu. Autorka sa ďalej pokúsi prezentovať niekoľko konkrétnych návrhov pre zvýšenie atraktivity týchto zrúcanín pre účastníkov cestovného ruchu. Cieľom praktickej časti bude zozbieranie užitočných informácií, ktoré môžu slúžiť ako podkladový materiál pre turistického sprievodcu východoslovenskými zrúcaninami.

Hlavným cieľom tejto bakalárskej práce je upriamiť pozornosť na takmer úplne schátrané zrúcaniny hradov, zdôrazniť potrebu ich zachovania z hľadiska kultúrneho dedičstva a poukázať na potenciál ich využitia v cestovnom ruchu.

Pri písaní práce bude autorka čerpať z rôznych zdrojov. Okrem informácií získaných počas návštev hradov, budú dôležitým zdrojom aj informácie z odborných publikácií a oficiálnych internetových stránok viacerých slovenských inštitúcií.

1.Cestovný ruch

1.1. Definícia cestovného ruchu

Vzhľadom na charakter a dynamický vývoj odvetvia, je relatívne zložité sformulovať konkrétnu a všeobecne platnú definíciu cestovného ruchu. Preto je možné sa v odborných publikáciách stretnúť s viacerými variantami definície cestovného ruchu.

Ako uvádza kolektív Poláček, Gúčík, Bušniaková, v publikácii *Ekonomika cestovného ruchu* (1990), „cestovný ruch je forma uspokojovania potrieb reprodukcie fyzických a duševných síl človeka vo voľnom čase a mimo bežné životné prostredie.“¹

Autorky Petrů, Holubová vo svojej publikácii *Ekonomika cestovného ruchu* (1994) definujú cestovný ruch ako „dočasnú zmenu miesta pobytu, a teda cestovanie a pobývanie mimo miesta trvalého bydliska, ktoré sa odohráva za účelom rekreácie, rozvoja poznania a budovania medziľudských vzťahov, spravidla odohrávané v rámci voľného času účastníkov.“²

V roku 1991 vytvorila Svetová organizácia Cestovného ruchu – UNWTO, v súčasnosti najpoužívanejšiu definíciu cestovného ruchu: „Cestovný ruch zahŕňa činnosť osôb cestujúcich do miesta mimo ich bežné životné prostredie, na prechodnú dobu, kratšiu ako jeden rok, za účelom oddychu, rekreácie, pracovnej cesty a iným, nie však za účelom výkonu zárobkovej činnosti v navštívenej krajine.“³

Význam cestovného ruchu pre spoločnosť je vychádza hlavne z jeho funkcií. Vo všeobecnosti je možné rozpoznať 5 základných funkcií cestovného ruchu:

- ekonomickú
- rekreačne zdravotnú
- kultúrne - poznávaciu
- vedecky - informačnú
- politickovýchovnú⁴

¹ POLÁČEK, Michal; GÚČIK, Marián; BUŠNIAKOVÁ, Eva. *EKONOMIKA cestovného ruchu*. Praha : Štátné pedagogické nakladatelství, 1990. 200 s. ISBN 80-04-23401-1.

² PETRŮ, Zdenka ; HOLUBOVÁ, Jaromíra. *EKONOMIKA CESTOVNÍHO RUCHU*. Praha : IDEA SERVIS, 1994, str. 23. ISBN 80-901462-5-2

³ *LinkBC : the tourism & hospitality education network* [online]. tourism online resource centre [cit. 2011-04-15]. Tourism online resource centre. Dostupné z WWW: <<http://www.linkbc.ca/torc/downloads/WTOfinitiontourism.pdf>>.

⁴ PETRŮ, Zdenka ; HOLUBOVÁ, Jaromíra. *EKONOMIKA CESTOVNÍHO RUCHU*. Praha : IDEA SERVIS, 1994, str. 23. ISBN 80-901462-5-2.

1.2. Formy cestovného ruchu

Cestovný ruch sa v rámci v praxe, nie pojmového členenia, rozdeľuje na jednotlivé formy. Toto členenie predstavuje pracovný, resp. obchodný nástroj, ktorý slúži na uľahčenie a zrozumiteľnejšie zaradenie.

Formy cestovného ruchu sú dané motívom, podnetom k cestovaniu. Vychádzajú z uspokojenia konkrétnej potreby účastníka cestovného ruchu. Jednotlivé formy cestovného ruchu sa vyznačujú špeciálnymi požiadavkami na rozsah a kvalitu služieb.

V praxi je možné sa stretnúť s rôznymi formami cestovného ruchu. Medzi štyri základné formy patria:

- rekreačný cestovný ruch
- kultúrne - poznávací cestovný ruch
- športovo - turistický cestovný ruch
- kúpeľne - liečebný cestovný ruch⁵

Ďalej je možné rozlíšiť tzv. špecifické formy cestovania. Do tejto kategórie sa zaraďujú rôzne typy cestovného ruchu špecifikované napríklad z hľadiska miesta realizácie, vzťahu cestovného ruchu k platobnej bilancii, dĺžky pobytu, spôsobu zabezpečenia cesty a pobytu, počtu účastníkov, spôsobu financovania, dĺžky pobytu, veku účastníkov, prostredia pobytu a pod.

1.3. Kultúrno - poznávací cestovný ruch

Táto forma cestovného ruchu sa spája s významnou spoločenskou funkciou a v rámci formovania spoločnosti zohráva kľúčovú úlohu. Vychováva a obohacuje kultúrne vyžitie účastníkov. Jej prínos je hlavne v estetickej výchove ako nástroji vzdelávania a rozširovania duševného obzoru. Ďalej pomáha utvárať kultúrne záujmy a zohráva podstatnú úlohu vo formovaní národného povedomia a úcty k histórii, kultúrnym pamiatkam a tradíciám

Základným predpokladom rozvoja kultúrne – poznávacieho cestovného ruchu je existencia kultúrneho dedičstva. Medzi atraktivity kultúrno-poznávacieho cestovného ruchu je ďalej možné zaradiť aj rôzne nehmotné prvky ako zvyky, tradície, nárečia, folklór a pod. Na základe tematického zamerania atraktivity kultúrne – poznávacieho

⁵ PETRŮ, Zdenka ; HOLUBOVÁ, Jaromíra. *EKONOMIKA CESTOVNÍHO RUCHU*. Praha : IDEA SERVIS, 1994, str. 24. ISBN 80-901462-5-2.

cestovného ruchu, je možné tento segment ďalej rozdeliť. V praxi sa bežne používa viacero jeho pod kategórií.

Účastníci kultúrne – poznávacieho cestovného ruchu navštevujú rôzne architektonické pamiatky - hrady, zámky, kostoly, katedrály, historické jadrá miest, budovy a pod. Obdivujú umelecké diela – interiéry, maľby, sochy, obrazy a pod. Do tejto kategórie patria však aj prírodné atraktivity – vodopády, skalné útvary, jaskyne a iné; a spoločenské podujatia – folklórne slávnosti, festivaly, divadelné predstavenia, výstavy a pod.

1.4.Cestovný ruch na Slovensku

1.4.1. Podmienky cestovného ruchu na Slovensku

Odvetvie cestovného ruchu predstavuje významnú časť slovenského hospodárstva, ktorá je legislatívne upravená v zákone č. 91/2010 o podpore cestovného ruchu. Správu cestovného ruchu na Slovensku má na starosti Ministerstvo kultúry a cestovného ruchu Slovenskej republiky. Plnenie úloh v cestovnom ruchu ďalej zabezpečujú vyššie územné celky, obce, Slovenská agentúra pre cestovný ruch a iné krajské a oblastné organizácie zriadené za týmto účelom.⁶

V roku 1995 bola Ministerstvom hospodárstva SR zriadená Slovenská agentúra pre cestovný ruch. Je to štátna príspevková organizácia, ktorej činnosť je zameraná hlavne na marketingovú propagáciu Slovenska a jeho vykreslenie ako atraktívnej turistickej destinácie. Za týmto účelom agentúra založila prvý národný internetový portál propagujúci cestovný ruch na Slovensku - Slovakia.travel. Je to národný portál cestovného ruchu Slovenskej republiky, určený potenciálnym turistom.

Koncepcné dokumenty cestovného ruchu sú tvorené na troch úrovniach – územné koncepcie rozvoja, plán aktivít agentúry pre cestovný ruch a monitorovacia správa. Krajské a oblastné organizácie podľa svojej pôsobnosti vypracúvajú koncepciu rozvoja cestovného ruchu daného územia, v ktorej definujú ciele a úlohy rozvoja cestovného ruchu. Táto koncepcia sa vypracúva podľa potreby, minimálne každý 4. rok. Každoročne sa vypracúva plán aktivít agentúry pre cestovný ruch, na ktorý nadväzuje

⁶ Slovensko. 91 ZÁKON z 3. marca 2010 o podpore cestovného ruchu. In *Zbierka zákonov, Slovenská republika*. 2010, 48, s. 698-708.

rozpočet organizácií cestovného ruchu. A na konci každého roka je vypracovaná monitorovacia správa o vývoji cestovného ruchu na Slovensku.⁷

Na financovaní rozvoja cestovného ruchu sa podieľa hlavne štát, potom vyššie územné celky, obce a iné fyzické a právnické osoby. V súčasnosti sú značné prostriedky čerpané zo štrukturálnych fondov Európskej únie.

1.4.2. Analýza cestovného ruchu na Slovensku

Slovensko je členom Svetovej organizácie cestovného ruchu, podľa prognózy ktorej bude cestovný ruch do roku 2020 najrýchlejšie sa rozvíjajúcim sektorom v regiónoch stredovýchodnej a južnej Európy. Vďaka svojim prírodným podmienkam a kultúrnemu dedičstvu má Slovensko výraznú predispozíciu pre rozvoj cestovného ruchu, ktorý má potenciál zaujať v národnom hospodárstve a spoločnosti strategické postavenie. Na relatívne malej rozlohe ponúka bohatú prírodnú rozmanitosť. Na jeho území sa nachádzajú najmenšie veľhory sveta, divoké rieky aj stojaté plesá. Výnimočnosť slovenskej prírody dokazuje aj 9 Národných parkov, 1082 maloplošných chránených území, 382 území európskeho významu a 38 chránených vtáčích území. Okrem prírodných a klimatických podmietok má Slovensko aj atraktívne geografické umiestnenie. Pozícia v srdci Európy na priesečníku obchodných ciest prispela k vytvoreniu významného kultúrneho a historického bohatstva. Takmer každá slovenská dedina má z hľadiska cestovného ruchu čo ponúknuť. Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu na základe svojej analýzy z roku 2007 označila cestovný ruch ako jedno z najslubnejších a najrýchlejšie sa rozrastajúcich odvetví slovenského hospodárstva. Potenciál cestovného ruchu je obsiahly, zahŕňa takmer všetky formy a typy. Severné Slovensko ponúka podmienky vhodné pre vysokohorské aktivity a zimné športy, zatiaľ čo južné Slovensko profituje z využitia termálnych vôd.

Podľa Národnej banky Slovenska dosiahli devízové príjmy z príjazdového cestovného ruchu za rok 2009 1 674,5 mil. eur, čo predstavuje v porovnaní s rokom 2008 pokles o 8,5%. Devízové výdavky občanov Slovenska v rovnakom období dosiahli objem 1 504,1 mil. eur, oproti roku 2008 došlo taktiež k poklesu, a to o 1,3%. Saldo z príjazdového cestovného ruchu je aktívne a predstavuje objem 170,4 mil. eur, avšak oproti roku 2008 pokleslo o významných 44,4% a podľa predbežných údajov

⁷ Slovensko. ZÁKON z 3. marca 2010 o podpore cestovného ruchu. In *Zbierka zákonov, Slovenská republika*. 2010, 48, s. 698-708.

sa devízové príjmy za rok 2010 ešte o čosi znížia. Saldo za rok 2010 ostane aktívne. Podiel príjmov z príjazdového cestovného ruchu na HDP za rok 2009 bol 2,6%.⁸

Najpopulárnejšími turistickými destináciami sú historické mestá a horské lyžiarske strediská. Turistická návštevnosť jednotlivých krajov na Slovensku je monitorovaná výkonami ubytovacích zariadení jednotlivých krajov, ktoré sú popísané v nasledujúcej tabuľke (viď. Tabuľka 1).

Tabuľka 1: Návštevníci v ubytovacích zariadeniach na Slovensku podľa krajov v roku 2009

Návštevníci v ubytovacích zariadeniach na Slovensku podľa krajov					
Kraj	rok	počet návštevníkov	index	počet prenocovaní	index
Bratislavský	2009	765 019	83,66	1 575 664	84,76
Trnavský	2009	219 301	80,19	981 084	81,47
Trenčiansky	2009	267 199	83,4	1 034 864	85
Nitriansky	2009	242 861	94	651 396	86,8
Žilinský	2009	643 290	83,8	2 106 609	83,1
Banskobystrický	2009	366 122	80,3	1 371 169	84,4
Prešovský	2009	586 447	79,7	2 008 277	82,1
Košický	2009	291 115	81,6	662 006	80,2

Zdroj: *MINISTERSTVO KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY* [online]. 2006 - 2001 [cit. 2011-03-06].

Cestovný ruch. Dostupné z WWW:

<http://www.culture.gov.sk/uploads/c9/21/c921ddc45bf56b966ec8d1f7d2e619fb/02_03_uz-kraje.pdf>.

Výber z tabuľky Návštevníci v ubytovacích zariadeniach na Slovensku podľa krajov 2001 – 2009.

Z predchádzajúcej tabuľky je možné určiť turisticky najatraktívnejšie kraje v rámci Slovenska. Najvyšší počet návštevníkov za rok 2009 vykazuje Bratislavský kraj (765 019), potom Žilinský (643 290) a na treťom mieste je vďaka Popradu a Tatrám Prešovský kraj (586 447). Ďalej nasleduje Banskobystrický a Košický kraj. Z predchádzajúcej štatistiky je zrejmé že vysokým nedostatkom návštevníkov trpí najmä južné a stredné Slovensko, zatiaľ čo najväčšia koncentrácia turistov je na severe a západe Slovenska.

„Štruktúra návštevníkov Slovenska ukazuje, že Slovensko je cieľová krajina predovšetkým pre stredné vrstvy a menej náročných návštevníkov, kde najdôležitejším

⁸ *MINISTERSTVO KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY* [online]. 2006 [cit. 2011-03-10]. Cestovný ruch. Dostupné z WWW: <<http://www.culture.gov.sk/uploads/c1/fd/c1fdc465fbd29079046ab416b6f98c5f/cr-1.-8.-2010.pdf>>.

faktorom je cena. Napriek potenciálu, ktorý Slovensko má v cestovnom ruchu, v porovnaní s okolitými krajinami, jeho vývoj nie je adekvátny.“⁹

1.4.3.Štátna politika cestovného ruchu Slovenskej republiky

Pod pojmom štátna politika cestovného ruchu sa rozumie cieľavedomé ovplyvňovanie vývoja cestovného ruchu prostredníctvom zainteresovaných politických subjektov a špecifických nástrojov. Hlavným cieľom stratégie rozvoja cestovného ruchu Slovenskej republiky, ktorej najnovší program pokrýva obdobie do roku 2013 je zvyšovanie konkurencieschopnosti cestovného ruchu lepším využívaním turistických predispozícií Slovenska, so zámerom vyrovnávania regionálnych disparít a tvorby nových pracovných príležitostí. Tento cieľ bude napĺňaný prostredníctvom piatich špecifických cieľov, ktorými sú:

- posilnenie postavenia odvetvia cestovného ruchu v národnom hospodárstve
- zvýšenie atraktívnosti Slovenska ako dovolenkovej destinácie
- zvýšenie objemu pobytového cestovného ruchu
- zlepšenie štruktúry zahraničných návštevníkov Slovenska skvalitňovaním služieb cestovného ruchu
- generácia nových pracovných príležitostí najmä regiónoch s potenciálom pre rozvoj cestovného ruchu

Novou prioritou rozvoja a skvalitňovania sú tieto formy cestovného ruchu:

- letná turistika a pobyty pri vode
- kúpeľný a zdravotný cestovný ruch
- zimný cestovný ruch a zimné športy
- mestský a kultúrno-poznávací cestovný ruch
- agroturistika a vidiecky cestovný ruch

Jednou z ťažiskových foriem cestovného ruchu, pre ktoré má Slovensko najlepšie predpoklady a ktoré je potrebné v priebehu najbližších rokov prednostne

⁹ SARIO, Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu [online]. 2009 [cit. 2011-04-30]. Turistický ruch. Dostupné z WWW: <http://www.sario.sk/userfiles/file/sario/pzi/sektorove/turisticky/turisticky_ruch.pdf>

podporovať, rozvíjať a skvalitňovať je podľa Novej stratégie rozvoja cestovného ruchu Slovenskej republiky do roku 2013 aj mestský a kultúrne poznávací cestovný ruch.¹⁰

„Najnavštevovanejšími kultúrne – poznávacími atraktivitami cestovného ruchu v rámci Slovenska sú hrady, kaštiele, hradné zrúcaniny a atraktivity nehmotného kultúrneho dedičstva. V súčasnosti sa kultúrne – historický potenciál slovenských miest využíva nedostatočne. V mnohých mestách sú vo veľmi zanedbanom technickom stave kaštiele, zámky či zemianske kúrie, na ktorých opravu neboli nikdy voľné finančné prostriedky.“¹¹Východiskom z tejto situácie podľa novej stratégie rozvoja cestovného ruchu môžu byť prostriedky z európskych štrukturálnych fondov alebo súkromné zdroje investorov, ktorý by tieto priestory mohli rekonštruovať a následne adaptovať na rôzne zariadenia cestovného ruchu. Zo stratégie tiež vychádza, že zabezpečenie rozvoja mestského cestovného ruchu by malo byť v kompetencii príslušných mestských orgánov a teda príslušných koncepcií rozvoja.

¹⁰ *MINISTERSTVO KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY* [online]. 2006 - 2001 [cit. 2011-03-06]. Cestovný ruch. Dostupné z WWW: <<http://www.culture.gov.sk/cestovny-ruch/statna-politika-cestovneho-ruchu-slovenskej-republiky>>

¹¹ *MINISTERSTVO KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY* [online]. 2006 - 2001 [cit. 2011-03-06]. Cestovný ruch. Dostupné z WWW: <<http://www.culture.gov.sk/cestovny-ruch/statna-politika-cestovneho-ruchu-slovenskej-republiky>>

2.Kultúrne pamiatky Slovenska

Pojem kultúrna pamiatka predstavuje hmotný alebo nehmotný objekt, s pamiatkovou hodnotou, ktorá je z dôvodu ochrany vyhlásená za kultúrnu pamiatku.¹² Zo samotnej definície vyplýva, že pokiaľ sa hovorí o kultúrnych pamiatkach, hovorí sa o objektoch zaujímavých, výnimočných a nenahraditeľných, ktoré nemajú význam iba pre jednotlivca, ale pre spoločnosť ako takú a preto je nutné tieto objekty náležite chrániť a starať sa o nich.

Významným motívom návštevnosti kultúrnych, historických i prírodných pamiatok je tzv. „genius loci“. Tento pojem má svoje korene v gréckej mytológii, kde označoval bôžika ochraňujúceho nejaké konkrétne miesto. V súčasnosti sa pojem používa na vyjadrenie neopakovateľnej a nezameniteľnej atmosféry, ktorú návštevníci určitých miest počas návštevy pociťujú. Je to akýsi zanechaný dojem, ktorý zintenzívňuje a obohacuje ich vnútorné prežívanie. Miestami, ktoré pôsobia hlbokým dojmom, môžu byť práve kultúrne pamiatky, ktoré vytvoril človek a zanechal tam svoju pečať. Sú to napríklad sakrálne stavby, historické mestá, hradiská, hrady a iné miesta, kde je nepopierateľný súvis medzi jestvujúcou pamiatkou a pôsobením človeka nie iba na materiálnej ale aj na duchovnej úrovni. Táto duchovná úroveň násobí genius loci.

2.1.Ochrana kultúrnych pamiatok na Slovensku

Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky uvádza, že počiatky ochrany kultúrnych pamiatok na Slovensku siahajú do 19. storočia, kedy sa ochrane pamiatok na území vtedajšieho Rakúsko – Uhorska venovala tzv. Viedenská pamiatková škola. Po roku 1918 vznikol na Slovensku štátny Referát na ochranu pamiatok, ktorý sídlil v Bratislave. Výsledky jeho činnosti však boli značne obmedzené, keďže bol počas celej svojej existencie tvorený iba troma pracovníkmi a na celkové opravy historických pamiatok bolo vynaložených iba 7,5 milióna Kčs¹³. Po 2. svetovej vojne na jeho činnosť nadviazal Referát pre ochranu pamiatok Ministerstva školstva a národnej osvety. V roku 1951 vzniká Pamiatkový ústav, ktorý na Slovensku pôsobí dodnes. Jeho prvou úlohou bolo vypracovanie štátneho zoznamu kultúrnych pamiatok a Súpisu pamiatok na Slovensku, ktorý bol vydaný v šesťdesiatych rokoch minulého storočia. Významnú

¹² MINISTERSTVO KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY [online]. 2006 [cit. 2011-03-12]. Kultúrne dedičstvo. Dostupné z WWW: <<http://www.culture.gov.sk>>.

¹³ FIALOVÁ, Hilda; FIALA, Andrej. *Hrady na Slovensku*. Martin : Obzor, 1966. nestránkované

úlohu v starostlivosti o kultúrne dedičstvo republiky zohral takisto Klub československých turistov. Ani napriek pôsobnosti spomenutých organizácií, nebola v období socializmu kultúrnym pamiatkam venovaná dostatočná pozornosť, čo malo za následok ich následné schátranie až zničenie. Dňa 19. decembra 2001 bol Národnou radou Slovenskej republiky prijatý zákon č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu, ktorého hlavným prínosom je zriadenie špecializovanej štátnej správy pre úsek ochrany pamiatkového fondu. Táto pozostáva z Ministerstva kultúry Slovenskej republiky ako ústredného orgánu a z Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, pod pôsobnosť ktorého spadajú jednotlivé krajské pamiatkové úrady.¹⁴

Financovanie sféry kultúrnych pamiatok je na Slovensku primárne realizované z verejných zdrojov. Avšak z dôvodu nedostatočných finančných prostriedkov sa vo sfére financovanie postupne pripisuje významná úloha najmä rôznym európskym programom a fondom, programom medziregionálnej spolupráce a súkromnému sektoru.

2.2.Pamiatkový fond Slovenskej republiky

Zákon č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu definuje pamiatkový fond ako súbor hnutel'ných a nehnuteľných vecí vyhlásených Ministerstvom kultúry SR na základe návrhu Pamiatkového úradu SR za národné kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie alebo pamiatkové zóny, ako aj vecí, u ktorých bolo konanie o toto vyhlásenie zahájené.¹⁵ Kultúrne pamiatky, rezervácie a zóny eviduje Ústredný zoznam pamiatkového fondu. Tento sa člení na štyri registre – register hnutel'ných kultúrnych pamiatok, register nehnuteľných kultúrnych pamiatok, register pamiatkových rezervácií a register pamiatkových zón. K 1.1.2011 je v tomto zozname evidovaných 9 681 nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok, ktoré tvorí 14 818 pamiatkových objektov a 14 654 hnutel'ných národných kultúrnych pamiatok, ktoré tvorí 32 492 pamiatkových predmetov.¹⁶

¹⁴ *MINISTERSTVO KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY* [online]. 2006 [cit. 2011-03-12]. Kultúrne dedičstvo. Dostupné z WWW: <<http://www.culture.gov.sk>>.

¹⁵ Slovensko. 49 ZÁKON z 19. decembra 2001 o ochrane pamiatkového fondu . In *Zbierka zákonov, Slovenská republika*. 2001, 23, s. 536-549.

¹⁶ *PAMIATKOVÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY* [online]. 19.01.2011 [cit. 2011-04-05]. Evidencia kultúrnych pamiatok na Slovensku. Dostupné z WWW: <<http://www.pamiatky.sk/pamiatky/pamiatkovy-urad/evidencia-kulturnych-pamiatok-na-slovensku/>>

Nehnutelná kultúrna pamiatka pozostáva z jedného alebo viacerých pamiatkových objektov. Pamiatkový úrad SR vykazuje nasledovné členenie nehnuteľných kultúrnych pamiatok (viď. Tabuľka 2).

Tabuľka 2: Druhovú členenie nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok

Druh nehnuteľnej kultúrnej pamiatky	Počet v ks
Archeologické náleziská	393
Pamiatky architektúry a urbanizmu	8 164
Pamiatky histórie	1 399
Ľudové staviteľstvo	2 043
Výtvarné pamiatky	1 450
Pamiatky vedy, výroby a techniky	524
Historická zeleň	373

Zdroj: PAMIATKOVÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY [online]. 19.01.2011 [cit. 2011-02-26].

Evidencia kultúrnych pamiatok na Slovensku. Dostupné z WWW:

<<http://www.pamiatky.sk/pamiatky/pamiatkovy-urad/evidencia-kulturnych-pamiatok-na-slovensku/>>

Rozmanitosť a bohatstvo kultúrnych pamiatok na Slovensku dokazujú aj štyri slovenské lokality, zapísané na Zoznam svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. K prvému zápisu došlo v roku 1993, kedy boli na Zoznam svetového kultúrneho dedičstva zapísané: mesto Levoča, Spišský hrad a pamiatky jeho okolia, Banská Štiavnica spolu s technickými pamiatkami okolia a rezervácia ľudovej architektúry Vlkolínec. V roku 2000 k týmto lokalitám pribudlo historické jadro mesta Bardejov.

Okrem národných kultúrnych pamiatok a pamiatok zapísaných do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, spadá pod ochranu Pamiatkového úradu SR aj 28 pamiatkových rezervácií a 85 pamiatkových zón.¹⁷

2.3.Ochrana a stavebné úpravy slovenských hradov

Hrady a hradné zrúcaniny zastávajú významnú pozíciu v pamiatkovom fonde Slovenskej republiky. Avšak ako uvádza Mgr. Peter Horanský z Nadácie pre záchranu kultúrneho dedičstva, z celkového počtu hradov, ktoré boli na území Slovenska

¹⁷ PAMIATKOVÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY [online]. 2010 [cit. 2011-05-01]. Pamiatkový úrad. Dostupné z WWW: <<http://www.pamiatky.sk/pamiatky/pamiatkovy-urad>>.

postavené, je 44% zaniknutých a iba 14% sa dochovalo v udržiavanom stave do dnešných dní.¹⁸

V historických zdrojoch sa uvádza, že na území Slovensku sa v minulosti nachádzalo približne 300 hradov. Súčasné mapy ich zachytávajú 168, z čoho je 109 registrovaných ako národná kultúrna pamiatka (vid'. príloha).¹⁹ Z tejto štatistiky je zrejmé, že hradom na Slovensku nie je venovaná dostatočná pozornosť a starostlivosť.

Prvé konštrukčné zabezpečenia hradných ruín sa datujú na prelom 19. a 20. storočia, v rámci pamiatkovej starostlivosti vtedajšieho Uhorska. Mnoho záchranných prác na hradoch východného Slovenska v tej dobe bolo realizovaných na základe naliehania grófa Andrášiho, ktorého predkovia patrili k jednej z najvýznamnejších a najvplyvnejších šľachtických rodín v Uhorsku. Typickým pre toto obdobie boli rekonštrukcie gotických hradov financované väčšinou zo súkromných finančných zdrojov. Rekonštrukcie napríklad prebehli na hradoch Krásna Hôrka, Jasenov, či Slanec.

Po prvej svetovej vojne bola všeobecne uznávaná a teda aj používaná metóda konzervácie. Najväčšími prekážkami v konzervovaní hradov v tomto období boli zložité majetkové vzťahy a nedostatok kvalifikovaných síl. Medzi hrady opravené v tomto období možno spomenúť napríklad Nitriansky hrad, Levický hrad, Bojnice, Devínsky hrad, ale najvýznamnejšie práce prebehli hlavne na hradných kostoloch v banských mestách južného Slovenska.

Počas druhej svetovej vojny sa situácia okolo hradov a kultúrnych pamiatok všeobecne niekoľkonásobne zhoršila a počet poškodených objektov prudko vzrástol. Okrem iných došlo k vážnym poškodeniam hradov Červený Kameň a Bzovík. Takisto katastrofálne následky mali vojnové požiare na moderne zrekonštruovaných a obytno využívaných zámkoch - Víglaš a Sklabiňa, ktoré kompletne vyhoreli.²⁰

V období rokov 1945-1991 sa istá časť finančných prostriedkov venovala oprave kultúrnych pamiatok, avšak tie sa vyberali na základe kontextu ideologického, reprezentačného a iných náhodných faktorov, bez ohľadu na šírku a významnosť celej škály stavebných pamiatok z minulosti. Pozornosť sa sústredila napríklad na Bratislavský hrad, Trenčiansky hrad, Spišský hrad, Smolenice, Červený Kameň a iné.

¹⁸ SLÁMKA, Miroslav. *KAMENNÍ STRÁŽCOVIA*. Bratislava : Slovenský skauting, 2004. 10 s. ISBN: 80-89136-15-X

¹⁹ SARIO, *Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu* [online]. <http://www.sario.sk> [cit. 2011-02-27]. Turistický ruch. Dostupné z WWW: <<http://www.sario.sk>>

²⁰ FIALOVÁ, Hilda; FIALA, Andrej. *Hrady na Slovensku*. Martin : Obzor, 1966. nestránkované

Obnova kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky je v súčasnosti prioritou ministra kultúry Daniela Krajcera a rezortu kultúry. Aktuálnosť problematiky dokazuje aj konferencia Hrady 2010 - Výskum a obnova hradnej architektúry, ktokutočnila v dňoch 22. - 24. novembra 2010 v Bratislave. Jej súčasťou je výskum, obnova a ochrana slovenských hradov, kde minister kultúry ako hlavný problém uvádza neusporiadané vlastnícke vzťahy k hradom. Ďalším problémom ochrany pamiatkového fondu SR figurujú najmä pojmy ako vandalizmus, nedostatok financií a v konečnom dôsledku aj nezáujem kompetentných subjektov.

3.Hrady na Slovensku

Slovensko sa ako krajina strednej Európy môže pochváliť mimoriadnou početnosťou a rozmanitosťou hradných komplexov. Viacerí marketingoví odborníci zvolili práve majestátny hrad za typickú prezentáciu Slovenska v zahraničí. Hrady sú takisto najviac navštevovanou historickou pamiatkou na Slovensku. Ako výsledok práce domácich i zahraničných majstrov, kamenárov a špecialistov - staviteľov pevností, sú dokladom jedinečného stavebného umenia minulosti. Pre súčasnú generáciu predstavujú zachované celky ako aj zrúcaniny súčasnej neprebádaný materiál pre štúdium života v stredoveku.

Prieskum slovenských hradov je však ešte stále iba v počiatkoch. Ako uvádza Mgr. Peter Horanský z Nadácie pre záchranu kultúrneho dedičstva, iba 8% slovenských hradov bolo doteraz vedecky preskúmaných.²¹ Archeologicky je preskúmaný iba zlomok z celkového počtu lokalít, rovnako aj archívny výskum je len v počiatkoch. Naliehavým problémom je najmä dokumentácia existujúcich stavieb a ich nadzemných častí. Tá bola zatiaľ realizovaná iba na väčších hradoch, resp. tých, ktoré sa plánovali rekonštruovať. Zánikom hradov sa tak strácajú aj informácie o ich stavebnej podobe, architektonickej výzdobe, maľbách a pod. Pre súčasných archeológov teda hrady predstavujú takmer nekonečný zdroj štúdia. V každom prípade je možné tvrdiť, že slovenské hrady v sebe ukrývajú veľký potenciál nielen pre vedeckých bádateľov ale aj pre širokú verejnosť a turistov, a preto môžu patriť medzi hlavné turistické atrakcie Slovenska.

Avšak hrady sa zo slovenského prostredia postupne vytrácajú. Krajine už nedominujú mohutné kamenné stavby, ale iba ich pozostatky – rozpadajúce sa múry a zničené hradné veže, ktoré časom strácajú na svojej atraktivite. Ako uvádza Mgr. Peter Horanský, podiel zachovalých hradov v súčasnosti predstavuje iba 14%. Zvyšok predstavujú ich zrúcaniny, ktoré sú, okrem iného, dôsledkom vyše 150 rokov trvajúcej tureckej invázie a hlavne aktívneho protihabsburgského odboja v 17. a 18. storočí, kedy boli hrady ako útočiská vzbúrencov hromadne ničené. Mnohé hrady, najmä tie nižšie a dostupnejšie položené, boli v priebehu rokov prebudované na kaštiele.

²¹ SLÁMKA, Miroslav. *KAMENNÍ STRÁŽCOVIA*. Bratislava : Slovenský skauting, 2004. 10 s. ISBN: 80-89136-15-X

3.1.Vznik a vývoj slovenských hradov

Opevnené útvary, ktoré mali obranný charakter a slúžili hlavne na ochranu skupiny si človek budoval už dávno pred naším letopočtom. Prvé archeologicky doložené opevnené útvary pochádzajú z neskorého neolitu (2000-1800 rokov p.n.l.). Avšak na západnom Slovensku bolo objavených niekoľko oválnych opevnených centier už z roku 4000 p.n.l.²²

Predchodcami dnešných hradov boli hradiská, ktorých pôvod siaha do doby bronzovej (12. - 9. storočie p.n.l.). Išlo o relatívne početné a rozlohou rozsiahlejšie opevnené útvary, ktoré sú doložené na celom území Slovenska. Hradiská sa stavali v dominantných polohách na miestach, ktoré nestratili svoj význam ani v nadchádzajúcich storočiach. Ako stavebný materiál bolo využívané hlavne drevo, hlina, málo častí bolo vystavaných z kameňa. Opevnenie bolo spočiatku veľmi jednoduché. Tvorila ho jednoduchá palisáda z drevených kolov. Hradiská boli mnohokrát obklopené zemnými valmi, pred ktoré sa neskôr budovali mohutnejšie hradby z drevených konštrukcií. Tie boli kvôli pevnosti ešte vyplnené hlinou a kameňmi. Obvod jednotlivých hradísk bol pevne vymedzený a nazýval sa medza. Niekoľko hradných obvodov tvorilo tzv. širší hradný obvod, nazývaný stolica. Kniežacie kmeňové hradiská boli za čias Veľkej Moravy strediskami politickej a cirkevnej správy. Pozostatky takýchto hradísk boli doložené v Nitre, turčianskom Vyšehrade, v Starom Zvolene, Turni, Zemplíne a Ostrihome.²³ Predfeudálne hradiská neboli iba útočiskami pred nepriateľom, ale aj centrami výroby a obchodu a na území Slovenska sa budovali až do obdobia stredoveku. Kamenný hrad, ako ho pozná široká verejnosť je produktom feudálnej spoločnosti, ktorá sa na Slovensku začala formovať na prelome 11. a 12. storočia n.l.

Po páde Veľkomoravskej ríše, začali na územie prenikať maďarské kmene. Až do druhej polovice 10. storočia nemal nový uhorský štát pevné hranice a slovanské obyvateľstvo z Maďarmi obsadeného územia si hľadalo útočisko v lesoch dnešného severného Slovenska. Tam si budovalo rozsiahle hradiská podľa starých slovanských vzorov s niekoľko násobným kruhovitým valom. Mnohé vtedajšie výšinné hradiská boli vystavané do starších opustených keltských sídlisk.

²² SLIVKA, Michal; VALLAŠEK, Adrián. *Hrady a hradky na východnom Slovensku*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo Košice, 1991. 27 s. ISBN 80-85174-42-1.

²³ FIALOVÁ, Hilda; FIALA, Andrej. *Hrady na Slovensku*. Martin : Obzor, 1966. nestránkované

V priebehu 11. storočia sa územie dnešného Slovenska stalo súčasťou Uhorského kráľovstva. Zo slovanskej spoločenskej sústavy hradných vrchností sa vyvinul systém kráľovských hradov a z bývalých kniežacích hradísk sa stali strediská nových kráľovských komitátov. Pohraničie lemovala stráž a množstvo menších hradov, ktorých súčasťou bola pravdepodobne aj obytná veža pre posádku. Stráže a pohraničné hrady boli starostlivo rozmiestnené najmä na západnej hranici, susediacej s moravsko-českou a nemeckou oblasťou.²⁴ Celé územie štátu bolo chápané ako majetok panovníka, preto hrady spočiatku staval vo vlastnej réžii. V najväčších kráľovských hradoch sa sústredila župná správa. Kráľovská moc bola delegovaná na županov, ktorí jednotlivé hrady spravovali a niesli za ne zodpovednosť. Premena hradísk na kamenné hrady prebiehala postupne. Zatiaľ čo obranné valy sa len zdokonalili, pôvodne drevené obytné a bohoslužobné stavby boli nahradené kamennými konštrukciami. Rôzne archeologické výskumy dokazujú, že najstaršie kamenné stavby pochádzajú práve z 11. storočia.²⁵

Postupným drobením kráľovského majetku, ktoré spôsobil feudalizačný proces a proces zintenzívnenie hospodárstva, prešli rozsiahle pôvodne kráľovské územia do rúk šľachty. Dôvody darovania pôdy boli rôzne, na jednej strane išlo o kráľovu odmenu za verné služby a zásluhy, na strane druhej sa takto šľachta ku kráľovi silno politicky pripútala. K rozsiahlym majetkom sa takto dostala aj cirkev, ktorej okrem šírenia svätskej moci pripadla aj hospodárska úloha pri kolonizovaní neobývaných pralesov za cieľom rozšírenia pestovateľskej pôdy. Feudalizácia tak mala za následok nie iba oslabenie kráľovskej moci, ale prispela aj ku vnútroštátnym politickým konfliktom, pretože drobnú šľachtu začali ohrozovať novo vzniknuté veľmožské rodiny. V značnom rozklade bola aj sústava kráľovských žúp, v ktorých správe zostalo už iba malé percento niekdajšej kráľovskej pôdy. Popri chaose spôsobenom novými feudálnymi pomermi prepadli krajinu tatárske hordy. Pod vedením Batuchána sa im v roku 1241 podarilo obsadiť územia na východe a na juhu dnešného Slovenska.²⁶

Skúsenosti z tatárskeho pustošenia ukázali nevyhnutnosť prestavby hradov a vybudovania obrannej hradnej sústavy. Znovuosídľovanie opustenej krajiny sa riešilo prerozdelením pôdy po vymretých feudálnych rodoch a novými kráľovskými donáciami, ktoré sa týkali už aj práva dolovania kovov. Za kráľa Bela IV. bolo súčasťou

²⁴ FIALOVÁ, Hilda; FIALA, Andrej. *Hrady na Slovensku*. Martin : Obzor, 1966. nestráňkované

²⁵ SLÁMKA, Miroslav. *KAMENNÍ STRÁŽCOVIA*. Bratislava : Slovenský skauting, 2004. 8 s. ISBN: 80-89136-15-X

²⁶ FIALOVÁ, Hilda; FIALA, Andrej. *Hrady na Slovensku*. Martin : Obzor, 1966. nestráňkované

donácie pôdy aj právo postaviť si kamenný hrad, ktorý ako jediný dokázal odvrátiť útoky Tatárov. Svetská moc sa dostala do rúk novozrodenej šľachty z radov užšieho kráľovského sprievodu okolo Bela IV, ktorá vďaka dolovaniu drahých kovov pomerne rýchlo zbohatla. V tomto období sa k moci dostal aj najvýznamnejší slovenský veľmož – Matúš Čák Trenčiansky, ktorému v období jeho najväčšej slávy patrilo 30 hradov a 12 stolíc.²⁷ Rast významu feudálnej šľachty sa odrážal v urýchlennom vývoji stredovekých hradov, ktoré za necelé polstoročie prešli vo vývoji od zastaraného typu hradu s obytnou vežou k rozvinutému, náročnému typu gotického skalného hradu s útočistnou vežou, palácom, samostatnou kaplnkou a ďalšími stavbami situovanými do vnútorného dvora obkľúčeného vysokým hradným múrom. V priebehu 13. stor. vznikla väčšina hradov, ktoré vytvorili sústavu ochraňujúcu celistvosť územia štátu.²⁸

3.2.Stavebný charakter slovenských hradov

Vzhľadom na hornatý reliéf Slovenska sa až na pár výnimiek hradov postavených na rovinách južného Slovenska hrady prevažne stavali na vrcholoch kopcov a skalných útvarov. Pre hrady na Slovensku bol typický nepravidelný pôdorys, ktorý vhodne využíval terén a prírodné prekážky. Hrad bol bežne členený na vnútorný hrad – jadro hradu a predhradie. Bežne boli medzi vnútorným hradom a predhradím pomerne značné výškové rozdiely.

Zo stavebného hľadiska sa na území Slovenska vyskytujú dva typy hradov – hrady s plášťovou a hrady s vežovou dispozíciou. Hrady s plášťovou dispozíciou sa vyznačujú vysokým múrom, ktorý obopína jadro hradu. Medzi takéto hrady patrí napríklad hrad Brekov a Čičava. Pre hrady s vežovou dispozíciou sú typické veže ako základný prvok obrany hradu. Veže sa stavali so štvorcovým pôdorysom, napríklad hrad Turňa, alebo s kruhovým pôdorysom, napríklad Spišský hrad. Cesta na hrad stúpala spravidla špirálovito okolo hradnej skaly, popod obranné veže, aby sa dal kontrolovať prístup k hradu. V úseku od vstupnej brány po hrad bola lemovaná vysokým dvojitém múrom. Význam tohto múru bol obranný, aby po prípadnom dobytí brány mohla hradná posádka vojská nepriateľa napadnúť z výšky múru. Vstupná brána bola vždy chránená vežami, niekedy bola do veže priamo vsadená. Veža mala umožniť napadnutie

²⁷ FIALOVÁ, Hilda; FIALA, Andrej. *Hrady na Slovensku*. Martin : Obzor, 1966. nestránkované

²⁸ SLÁMKA, Miroslav. *KAMENNÍ STRÁŽCOVIA*. Bratislava : Slovenský skauting, 2004. 9 s. ISBN: 80-89136-15-X

nepriateľa pred bránou zhora a z bokov. Na tento účel boli veže často vybavené smolnými otvormi, cez ktoré bolo možné na nepriateľa liať smolu, alebo vriacu vodu. Prístup na hrad chránila hradná priekopa, ktorá sa tiahla pred vstupnou bránou, cez ktorú viedol padací most. Niektoré hrady boli namiesto priekopy chránené tzv. vlčou jamou, v ktorej boli umiestnené zašpicatené drevené koly. Medzi jadrom hradu a predhradím bola buď priekopa, alebo sa využívali prirodzené výmole hradnej skaly, zvýšené umelým násypom. Ponad priekopu viedol most často riešený ako padací. Hlavným článkom hradnej obrany bola útočná veža postavená na najviac ohrozenej strane hradu. Bola prístupná len z poschodia pomocou rebríka. Jej spodnejšie priestory slúžili ako sklady a zo strategického hľadiska bola v prízemí veže vykopaná hradná studňa, alebo cisterna na vodu. Na poschodie veže viedli točité schody, často umiestnené priamo v murive. Veža slúžila posádke hradu ako posledné útočisko, keď bol už zvyšok hradných objektov v rukách nepriateľa. Ďalej mala veža funkciu pozorovateľne. Veže gotických hradov mali výšku aj 30m. Pri neskorších prestavbách v 16tom storočí boli však zo strategických dôvodov značne znížené.²⁹

Prvé stavebné zásahy si vynútili praktické potreby. Hrady bolo potrebné zdokonaľovať z hľadiska obrany, v čase mieru budovať na nich účelnejšie administratívne a hospodárske zariadenia alebo pohodlnejšie bývania. Ranogotické hrady boli stavané úsporne a mali rýdzo vojenský charakter. Ich rozloha a vybavenie záviseli na počte hradnej posádky a teda na význame hradu pri obrane štátu. Najväčšie boli komitátne hrady, ktoré boli svojou rozlohou dimenzované tak, aby v prípade konfliktu dokázali pojať aj obyvateľstvo z okolitých hradných dedín a osád. Takýmto hradom bol aj rozlohou najväčší hrad Slovenska a strednej Európy – Spišský hrad. S rastúcimi požiadavkami šľachty vznikajú v 13. storočí samostatné obytné stavby a paláce, ktoré boli stavané na najchránenejšom mieste v rámci hradu. Jednoduchý palác, v ktorom pôvodne býval hradný pán spoločne so svojou posádkou sa pretransformovali na pohodlnejšie budovy s komnatami, jedálňou, slávnostnou sieňou a vlastnou kaplnkou. V interiéri sa začali objavovať dobové umelecké detaily. Kľúčovou otázkou sa stalo zásobovanie hradu pitnou vodou, ktoré bolo vyriešené buď vytesaním hradnej studne, zachytávaním dažďovej vody do obrovských cisterien, alebo prívodom vody z lesných prameňov pomocou drevených a hlinených potrubí.

²⁹ FIALOVÁ, Hilda; FIALA, Andrej. *Hrady na Slovensku*. Martin : Obzor, 1966. nestráňkované

Koncom 14. Storočia sa na území Slovenska objavuje taliansky typ hradu, tzv. kastel, ktorý sa vyznačoval pravidelným štvorcovým pôdorysom s vytiahnutými nárožnými vežami. Takýto hrad lepšie odpovedal bytovým požiadavkám vtedajšej šľachty. Hrady tohto obdobia tak strácajú svoj prísne vojenský charakter a stávajú sa príjemnými bydliskami. Tieto hrady predstavujú definitívne zakončenie epochy gotických hradov.³⁰

Obnovu obrannej funkcie hradov si vynútili husitské vojny z 1. polovice 15. storočia. Používanie palných zbraní prinieslo aj zmeny v obrane hradov. Bolo potrebné zabrániť priamemu delovému útoku na hrad a pasívnu obranu nahradiť aktívnou. Typická pre toto obdobie bola výstavba predsunutých opevnení, štítových múrov, napríklad na hrade Čičava a nových predhradí zosilnených delovými baštami, napríklad na hrade Zborov. Cieľom týchto stavieb bolo vytlačenie protivníka mimo dostrel na hrad.

Naliehavé politické okolnosti 16. storočia, ktoré priniesla Moháčska bitka (1526), nasledovné rozdvojenie Uhorska a stále sa zväčšujúce nebezpečenstvo sústredeného náporu Turkov si vynucovali nepretržité zdokonaľovanie obrany. K prestavbe hradov boli viedenským dvorom prizvaní talianski vojenski fortifikační stavitelia, ktorí viedli renesančné prestavby opevnených hradov. Nastal rýchly prechod na tzv. taliansky systém obrany. Uplatnil sa nový taliansky bastiónový systém (napr. Turňa, Jasenov). Úseky medzi jednotlivými baštami boli prestavané na široké terasy, aby mohli pojať čo najväčší počet diel. Budovali sa podzemné chodby – kazematy, únikové chodby a podobne. Okrem opevnenia hradu došlo k zásadným novinkám aj v hradnom interiéri, kde sa zvýšila úroveň bývania aj hygieny.

3.3.Vývoj hradov v neskoršom období

Všeobecná obnova hradov sa v podstate uskutočnila už v období ich funkčného zániku, keď šľachta pôvodne čisto vojenské pevnosti prebudovala na pomerne pohodlné luxusné sídla. V 15. storočí prešla úloha staviteľov hradov z panovníka na šľachtu. Samotná výstavba hradu bola nákladná a z hradov sa stávali významné rodové rezidencie. Hrad bol symbolom mocenského postavenia a šľachtické rody sa predbiehali v prvenstvách. Každý hrad mal svoje ekonomické zázemie, tvorené príslušnými

³⁰ SLÁMKA, Miroslav. *KAMENNÍ STRÁŽCOVIA*. Bratislava : Slovenský skauting, 2004. 9 s. ISBN: 80-89136-15-X

dedinami a poddanými, ktorí odvádzali poddanské dávky. Z týchto prostriedkov sa potom financovali nákladné prestavby.

Príčin zániku hradov bolo niekoľko. Keď hrady postupne strácali obrannú funkciu, centrami hospodárskeho a politického života sa stali mestá. Majitelia ich opúšťali a stavali si pohodlnejšie a komfortnejšie paláce a kaštiele. Hrady nevhodné na adaptáciu naďalej slúžili už iba ako sklady, sýpky a archívy.

Zdokonaľovanie vojenskej techniky zapríčinilo, že niektoré hrady neboli schopné ani po modernizácii plniť funkcie vojenských pevností a z mocenského hľadiska sa stali nezaujímavými. V tomto prípade išlo o výšinné hrady, ktoré pre ich polohu nebolo možné prestavať na moderné renesančné pevnosti.

Ďalšou príčinou zániku hradov boli vnútropolitické konflikty. V 17. storočí bolo na území Slovenska potlačených viacero stavovských povstaní, po ktorých viedenská vojenská rada rozhodla o demolácii niektorých hradov. Druhá vlna viedenskej demolácie nastala v 18. storočí, ktoré sa nieslo v znamení protihabsburských povstaní. Mnohé hrady zanikli v priebehu obliehaní a bojov alebo ich postihli nariadenia krajinského snemu a viedenskej vlády, podľa ktorých boli demolované ako bunky a oporné body rebelov.³¹ Najlepšie sa zachovali mestské hrady, ktoré boli včlenené do organizmu mesta a popri iných udržiavaných objektoch boli ich priestory nepretržite aktívne využívané.

Vojenské konflikty slovenské hrady neobchádzali ani v 19. a 20. storočí. Hrady Devín a Pajštún na západnom Slovensku boli po podpísaní mierovej zmluvy v Bratislave v roku 1809 zdemolované Napoleonovým vojskom. Vojenský konflikt v rokoch 1939-1945 poznačil dovtedy používané a moderne prerobené hrady Víglašský a Sklabinský.³²

Po všeobecnom nezáujme o hradné zrúcaniny a historickú architektúru vôbec nastal v 19. storočí obrat. Dovtedy o zrúcaniny nejvil nikto záujem zväčša o ich existencii vedeli iba tuláci a pastieri. S príchodom romantizmu ako hlavného umeleckého prúdu 19. storočia sa romanticky pôsobiace zrúcaniny stali objektom mnohých umeleckých diel. Začínajú sa študovať archívne materiály a zanikajúca šľachta v hradoch objavuje zhmotnenie svojho „zlatého veku“. Najmajetnejšie šľachtické rody nechávajú zaniknuté pamiatky, najmä z obdobia gotiky, nákladne

³¹ FIALOVÁ, Hilda; FIALA, Andrej. *Hrady na Slovensku*. Martin : Obzor, 1966. nestráňkované

³² SLÁMKA, Miroslav. *KAMENNÍ STRÁŽCOVIA*. Bratislava : Slovenský skauting, 2004. 10 s. ISBN: 80-89136-15-X

rekonštruovať. Rozsiahlou rekonštrukciou prešiel napríklad Oravský hrad, Nitriansky hrad, Topoľčiansky, Zvolenský, Smolenický, Bojnický a iné. Novozrekonštruované hrady slúžili ako reprezentačné priestory, ale aj ako rodinné hrobky.³³

33 FIALOVÁ, Hilda; FIALA, Andrej. *Hrady na Slovensku*. Martin : Obzor, 1966. nestránkované

4.Začlenenie slovenských zrúcanín do cestovného ruchu

Starostlivosť venovaná hradným pamiatkam na Slovensku je v porovnaní s ostatnými krajinami Európy neadekvátne. V zahraničí sa venuje omnoho väčšia pozornosť mladším a menej rozsiahlym kultúrnym pamiatkam v porovnaní s rozsahom a vekom historického hradného dedičstva na Slovensku. Slovenské hrady majú vynikajúci potenciál na vytvorenie turistických centier s náučným charakterom, pretože na malej lokalite je sústredených veľa významných stavieb.

Ako príklad je možné uviesť okruh protitureckých pevností na južnom Slovensku, kde len niektoré z nich sa využívajú na muzeálne účely. Z 18 hradov, ktoré v minulosti tvorili obranný pás pozdĺž takmer celého južného Slovenska je ich v súčasnosti muzeálne využívaných iba 5, konkrétne sú to hrady v Komárne, vo Filákovke, hrad Modrý Kameň, hrady v Leviciach a v Banskej Štiavnici. Zatiaľ čo väčšina hradov tvoriacich tento jedinečný komplex je predurčená k chátraniu a zaniknutiu – hrad Bzovík, Divín, Čabrad', Hajnačka, Turňa, Štítnik, Muráň, Revište, Sitno, Šášov, Oponice, Šomoška a donedávna medzi ne patrila aj Víglaš, na ktorom sa začali rekonštrukčné práce a podľa najaktuálnejších informácií ho chce nový majiteľ prestavať na ubytovacie zariadenie. V súčasnosti takisto dochádza k prebúdzaniu zapájania muzeálnych činností v komplexe Komárninaských pevností a to ako na slovenskej tak na maďarskej strane.

Nevyužívané, neudržiavané a v podstate zabudnuté hradné dedičstvo je možné nájsť takmer na celom Slovensku. V lokalite východného Slovenska je už niekoľko desaťročí rozvinutý cestovný ruch v okolí priehrad Domaša a Zemplínska Šírava. Avšak vôbec, resp. iba veľmi málo boli do cestovného ruchu zahrnuté rozsiahle hradné zrúcaninové komplexy hradov východného Slovenska. Konkrétne ide o hrady Vinné, Brekov, Jasenov, Čičava, Zborov, Kapušany a Slanec. Problematika prvých štyroch bude podrobne rozpísaná v ďalšej časti práce.

4.1.Hrady protitureckého valu

Problematika hradov južného Slovenska bude v práci zmienená iba okrajovo, a to v rámci návrhu náučnej trasy, ktorá by prepojila v súčasnosti muzeálne využívané hrady a tematicky by k nim priradila aj doposiaľ málo navštevované zrúcaniny. Súčasťou návrhu budú informácie, ktoré je možné chápať ako podkladový materiál pre informačný bulletin, resp. internetovej stránky. Danú tematiku by bolo možné

bližšie špecifikovať a podrobnejšie rozpísať, avšak z dôvodu rozsahu témy ju autorka nerozvedie, iba načrtne ako jednu z možností, nakoľko sa jedná o lokalitu s potenciálom rozšírenia cestovného ruchu v turisticky málo využívannej oblasti Slovenska.

4.1.1. Trasa A

mesto Levice a areál Levického hradu → zrúcanina hradu Čabrad' → hrad Modrý Kameň → výstup na hrad Sitno → ukončenie trasy v Banskej Štiavnici (viď. príloha 3)

Tematická trasa A je venovaná hradom Levice, Modrý Kameň, ktoré sú v súčasnosti muzeálne využívané a hradom Čabrad', Sitno, ktoré by sa takto integrovali do turistického ruchu regiónu. Vzhľadom na geografické rozmiestnenie hradov, je trasu najlepšie začať prehliadkou hradu Levice. Ukončenie trasy by bolo vo významnom a turisticky navštevovanom historickom banskom meste, Banská Štiavnica, kde je takisto možná obhliadka miestneho hradného komplexu.

Mesto Levice je historické mesto situované na juhozápade Slovenska. Prvá písomná zmienka o meste pochádza z roku 1156 a historický význam mesta dokladá aj počet cirkevných pamiatok, sôch, pomníkov, významných meštianskych domov, dva barokové kaštiele a v neposlednom rade Levický hrad. Ten bol vystavaný v 13. storočí, kedy bol neďaleký tekovský hrad dobytý Tatármi. Počas 150 ročnej tureckej okupácie bol, vtedy už kráľovský hrad Levice, zaradený medzi 15 najdôležitejších protitureckých obranných pevností. Hrad sa definitívne prestal na vojenské účely používať začiatkom 18. storočia, v období protihabsburských stavovských povstaní. Vtedy pevnosť povstalci zničili, aby nemohla slúžiť nepriateľovi. Menej poškodené objekty hradu boli neskôr opravené. Do súčasnosti sa z hradu zachovali zrúcaniny gotického paláca, súčasť najstaršej časti opevnenia, obvodové múry pevnosti, fragmenty omietok či kamenné nárožné armovanie.³⁴ Z pôvodného stredovekého hradu sa zachovala aj časť kruhovej bašty, na ktorú bol v 19. storočí nadstavaný letohrádok. Jeho miestnosti sú v súčasnosti využívané ako čajovňa. Časť hradu, tzv. Kapitánsky dom slúži ako sídlo Tekovského múzea. Múzeum je otvorené celoročne od nedele do piatku a to od 10:00 do 16:00. Počas letnej sezóny, od júna do septembra, až do 18:00 a jeho stála expozícia je zameraná na archeológiu a históriu hradu, život v meste Levice – remeslá, cechy a ľudový odev.

³⁴ *Oficiálna stránka mesta Levice* [online]. 29.3.2011 [cit. 2011-04-10]. Turista. Dostupné z WWW: <www.levice.sk>.

Približne hodinu cesty autom od Levíc sa v lesoch Krupinskej planiny nachádza zrúcanina **hradu Čabrad**, ktorá je voľne prístupná výstupom z obce Čabradský Vrbovok. Hrad bol postavený v 13. storočí a v jeho priestoroch nocovali napríklad vojská Matúša Čáka Trenčianskeho, Mateja Korvína či Jána Jiskru z Brandýsa. V priebehu 16. storočia bol hrad majetkom kardinála Bakóca, ktorý nechal pôvodnú pevnosť so štyrmi baštami prerobiť na honosné sídlo. Od 18. storočia bol hrad využívaný už iba ako letné sídlo a v roku 1812 ho dal súčasný majiteľ kvôli daňovej povinnosti podpáliť. Hrad bol však miestnym obyvateľstvom obývaný až do šesťdesiatych rokov minulého storočia. Komplex je obkolesený hustými lesmi a jeho poloha mimo hlavného cestného ťahu z neho tvorí zabudnutú zrúcaninu. Pred niekoľkými rokmi bol samotný prístup na hrad náročný a pozostatky múrov boli ukryté v hustom kroví. V súčasnosti sa o hrad stará občianske združenie Rondel, ktoré areál hradu vyklčovalo a vyčistilo.

Ďalším stanoviskom trasy A je **hrad Modrý Kameň**. Od Čabrade je vzdialený necelú polhodinu cesty autom. Hrad bol vystavaný v 12. storočí a v obranných bojoch s Turkami zohral strategickú úlohu. V tridsiatych rokoch 18. storočia bol k tzv. dolnému hradu pristavaný kaštieľ. Pôvodný stredoveký hrad, tzv. horný hrad zostal chátrať a panstvu slúžil už iba ako miesto prechádzok a posedení na čerstvom vzduchu s peknou vyhlídkou. Ku kaštieliu bola neskôr pribudovaná kaplnka zasvätená sv. Anne, ktorá je považovaná za najvýznamnejší a najhodnotnejší barokový objekt komplexu. Kaštieľ v súčasnosti slúži ako Múzeum bábkarských kultúr a hračiek. Jeho otváracie hodiny sú v období od mája do októbra od 9:00 do 17:00 a v zime v hodinách od 8:00 do 15:00. Počas letných prázdnin múzeum ponúka nočné prehliadky a to každú sobotu od 18. do 23. hodiny.

Turisticky náročnejšiu, ale zaujímavú prechádzku predstavuje výstup na **hrad Sitno**, ktorý sa týči na najvyššom kopci Štiavnických vrchov. K voľne prístupnému hradu vedie viacero turistických chodníkov. Najrýchlejšia trasa je z obce Ilija po zelenej turistickej značke. Hrad bol postavený v 13. storočí, aby chránil prístup k okolitým banským mestám. Jeho neprístupná a dominantná poloha zaujala mnohých romantických básnikov, ktorý v zrúcanine videli osobnosť slovenského ľudu. V romantických básniach hrad a skala na ktorej sa týči symbolizujú nádej slovenského národného obrodzenia. Najstaršia časť hradu sa nachádzala na najnedostupnejšom mieste brala a viedlo k nej do skaly vytesané schodisko, ktoré sa v skale stále nachádza. Do súčasnosti sa však viac múrov zachovalo z nižšie položenej časti hradu. V 16.

storočí sa hrad dostal do rúk lúpežného rytiera Melichara Balašu. V roku 1703 bol obsadený Kuruckými vojskami, ktoré ho po svojom odchode prezieravo zničili. Hrad sa potom najmä vďaka svojej nedostupnej polohe viac nepoužíval.

Poslednou zastávkou je malebné historické banské mesto **Banská Štiavnica**. Mesto je spolu s okolitými technickými banskými pamiatkami od roku 1993 zapísané na Zoznam UNESCO. Historické prostredie mesta dýcha zašlou slávou a luxusom. Okrem nespočetných múzeí, výstavných palácov, kaviarničiek a reštaurácií mesto upúta aj veľmi nezvyčajnými, názornými, podzemnými prehliadkami okolitých baní, kde sa návštevníci dozvedia ako sa v minulosti ťažila ruda. Veľmi zaujímavú archeologickú, banícku a remeselnícku expozíciu ponúka aj miestny zámok. Na samotnej architektúre zámku, ktorého pôvod siaha do 13. storočia je možné pozorovať rozmanitosť stavebných slohov od stredoveku až po novovek. S ohľadom na množstvo turistických atrakcií, ktoré mesto ponúka, sa v meste nachádza aj široká škála ubytovacích a stravovacích zariadení.

4.1.2. Trasa B

mesto Banská Štiavnica → zrúcanina hradu Bzovík → hrad Filákov → zrúcanina hradu Šomoška → ukončenie trasy v meste Filákov/ v kúpeľoch Číž (viď. príloha 4)

Tematickú trasu B tvoria hrady Filákov, Bzovík a Šomoška. V rámci tejto trojice hradov prebiehajú aktivity na podporu atraktivity hradu pre účastníkov cestovného ruchu v regióne iba na hrade Filákov. Trasa začína v Banskej Štiavnici, ktorá je charakterizovaná vyššie a jej ukončenie by bolo buď v meste Filákov, alebo v kúpeľoch Číž, ktoré sú známe najmä vďaka ojedinelej jódobrómovej minerálnej vode.

Hrad Bzovík sa nachádza približne polhodinu cesty autom od Banskej Štiavnice. Hradný komplex sa nachádza priamo v obci Bzovík, južne od mesta Krupina a je voľne prístupný. Od ostatných protitureckých pevností sa odlišuje najmä svojou rovinnou polohou a tým, že jeho jadro tvoril kláštor. Jadro kláštora je tvorené románskym kostolom z 12. storočia, čo hrad Bzovík zaraďuje medzi najstaršie pamiatky Slovenska. Kláštor dal po moháčskej bitke opevniť Žigmund Balassa, vtedajší hlavný išpán Novohradskej župy. Od 18. storočia prešiel hrad pod správu cirkvi a stal sa majetkom ostrihomskej kapituly, ktorá ho predala až začiatkom 20. storočia. Vďaka svojej polohe uprostred dediny bol hrad relatívne dlho využívaný a do dnešných čias sa

na ňom zachovalo mnoho kamenných portálov, zvyškov omietky a iné cenné kamenné fragmenty.

Cesta z Bzovíka na **hrad Fiľakovo** trvá autom niečo vyše hodiny, smerom na východ. Hrad sa nachádza na nevysokkej skale v meste Fiľakovo. Jedná sa o čiastočne zrekonštruovanú zrúcaninu. Z jednej strany je hrad vysekaný do skaly, samotná pevnosť však nebola v bojoch odolná. Počas svojej vojenskej funkčnosti sa až na 39 rokov dostala do rúk Turkom. V 17. Storočí hrad slúžil ako pohodlné sídlo zasadnutí a porád okolitých žúp. V roku 1682 bol hrad opäť dobytý Turkami a následne podpálený. Ďalšie opravy na ňom už neprebehli. V súčasnosti sa na hrade nachádza hradné múzeum, ktoré je návštevníkom prístupné od 15. Marca do 15. novembra každý deň od 10. do 18. hodiny. Mimo turistickej sezóny je vstup na hrad zabezpečený na objednávku a to skupinám s minimálnym počtom 15 osôb. Komplex zrúcaniny sa ďalej využíva na miestne trhy, burzy, dobové a kultúrne predstavenia, či rytierske slávnosti.

Zrúcanina **hradu Šomoška** sa nachádza južne od mesta Fiľakovo, v Národnej prírodnej rezervácii Šomoška. Prístup na hrad je voľný a možný z obce Šiatorská Bukovinka po zelenej turistickej trase. Tento relatívne malý hrad pochádza zo 14. storočia. Jeho komplex tvorí palác a malé nádvorie, ku ktorému boli v 17. storočí pristavané tri obranné veže. Najväčším obranným nedostatkom pevnosti bolo zásobovanie hradu pitnou vodou. Počas protihabsburských povstaní na hrade sídlili vojská Juraja I. Rákociho. Po ich kapitulácii sa ťažko prístupný hrad prestal využívať.

4.2. Zabudnuté zrúcaniny východného Slovenska

Ďalším turisticky málo rozvinutým regiónom je celé územie východného Slovenska, kde sa prakticky všetok cestovný ruch sústreďuje v oblasti Vysokých Tatier, poprípade Slovenského raja a Bardejovských kúpeľov. Z pohľadu príjazdového cestovného ruchu je značne zanedbaný napríklad región Zemplína v okolí priehrad Zemplínska šírava a Domaša. Integráciou miestnych hradných zrúcanín by sa škála turistických aktivít v regióne značne zvýšila. Medzi najzaujímavejšie a najdostupnejšie zrúcaniny v regióne patria komplexy hradov Vinné, Brekov, Jasenov a Čičava, ktoré sú priamo napojené na najnavštevovanejšie strediská cestovného ruchu v rámci regiónu (viď príloha 5). V nasledujúcej časti nie je uvedená žiadna konkrétna tematická trasa, iba jednotlivé turistické aktivity, ktoré je možné vzhľadom na polohovú sústredenosť vzájomne akokoľvek kombinovať.

4.2.1. Turistické atraktivity zemplínskeho regiónu

Región Zemplína a jeho okolie ponúkajú mnoho turistických atraktivít a zaujímavostí. Z hľadiska kultúrnych pamiatok sa región vyznačuje vysokou úrovňou miestneho folklóru či drevenými gréckokatolíckymi kostolíkmi, ktoré tvoria vďaka svojej unikátnej architektúre a spôsobu výstavby neoddeliteľnú súčasť slovenského pamiatkového fondu. Z prírodných krás región disponuje panenskou prírodou v oblasti Vihorlatských vrchov, ktoré sú ideálne pre pešiu turistiku. Jedinečnými zážitkami sú napríklad turistické výlety k prírodnému horskému jazero Morské oko, či výstup na neďaleký Sninský kameň. Ďalšími atrakciami tohto relatívne slnečného regiónu je napríklad vinárska tradícia, či rozsiahle vodné plochy – Zemplínska Šírava a Veľká Domaša, ktoré sa počas letnej sezóny menia na rekreačné centrá s nadnárodným významom.

Najväčšou z nich z nich je vodná nádrž **Zemplínska Šírava** vytvorená v šesťdesiatych rokoch minulého storočia. Vďaka rozlohe 33 km² si vyslúžila prezývku „Slovenské more“. Počas letných mesiacov láka turistov rôznymi športovými a kultúrnymi podujatiami. Jej blízke okolie poskytuje širokú škálu ubytovacích zariadení, od trojhviezdičkových hotelov až po chatové oblasti a autokempingy. Pokojnejšou a rozlohovo menšou alternatívou k Zemplínskej Šírave je susediaca vodná nádrž Veľká Domaša.

Región je zaujímavý aj z pohľadu agroturistiky. Okrem najsevernejšie položených slovenských viníc sa na jeho území nachádzajú až dve zo siedmich vinohradníckych oblastí Slovenska – Východoslovenská a Tokajská. Špecifikom tej prvej sú najmä špičkové tibavské vína, ktoré sa v rámci Michalovského vinohradníckeho rajón vyrábajú aj v obci Vinné.

Vinohradnícka oblasť Tokaj je unikátna v rámci celej Európy, pretože ide o jednu z mála oblastí sveta, kde je možné dopestovať hrozno na výrobu prírodne sladkých vín. V rámci Slovenska ide o najmenšiu, ale zároveň najlukratívnejšiu vinohradnícku oblasť. Medzi najznámejšie vína oblasti patria samorodné sladké vína - Tokajské samorodné sladké a Tokajský výber 2 - 6 putňový.

Ďalšou pýchou regiónu by mohol byť práve tematicky prepojený systém komplexov hradných zrúcanín Vinné, Brekov, Jasenov a Čičava. Vhodným by bolo spracovanie náučnej cesty po hradoch a ich vzájomné marketingové prepojenie. V každej hradnej obci a na každej zrúcanine by mali byť aj informačné a propagačné

materiály o ostatných hradoch. Zaujímavým doplnením atraktivity hradov by mohlo byť napríklad vyhotovenie drevených rozhľadní priamo na hradoch, poprípade nadviazanie kontaktov so skupinami historického šermu, s rôznymi turistickými a záujmovými skupinami, či organizácia otvorených kultúrnych podujatí.

4.2.2. Hrad Vinné

4.2.2.1. Charakteristika

Pôdorys hradu tvorí nepravidelný trojuholník, ktorého strana dosahuje až takmer 50m. Hrad bol obohnaný obvodovým plášťovým opevnením širokým 1,2m. Hlavným objektom hradu je palác s pôdorysom $13 \times 7\text{m}$, ktorý je prístupný z nádvorja. Do prvej etapy výstavby hradu patrí aj podpivničená štvorposchodová veža. Neskôr bol k hradu pristavaný obytný dom, kaplnka zasvätená sv. Margite a ešte jedna obranná veža.³⁵ V súčasnosti je možné na hrade rozpoznať nádvorie s hospodárskymi a prevádzkovými budovami. Pri vstupe do hradného komplexu sa nachádzajú zvyšky trojuholníkovej veže. Z jadra hradu sa zachovala budova paláca, na ktorej je možné obdivovať krbové zvyšky, alebo pozostatky pristavanej schodiskovej veže (viď.obr.1). Vďaka jej úzkemu pôdorysu bol interiér hoci aj bez strechy dobre chránený voči klimatickým podmienkam a v schodiskovej veži je dodnes možné vidieť zvyšky pôvodnej omietky a zaujímavé kamenné kvádrovanie. V podpivničených obytných budovách sa zachovali klenbovité podzemné priestory. Na hrade sa vyskytuje mnoho zachovalých fragmentov remeselnej kamenárskej práce ako napríklad otvory okien, dverí, zvyšky renesančných klenieb, kamenná výlevka na obvodovom múre alebo zvyšky strielní. V okolí hradu je taktiež možné rozpoznať vegetáciou obrastenú sústavu hradných valov, ktoré v minulosti tvorili súčasť opevnenia.

Obrázok 1: Vnútorý pohľad do schodiskovej veže Vinanskeho hradu

Zdroj: foto od autorky práce

³⁵ SLIVKA, Michal; VALLAŠEK, Adrián. *Hrady a hradky na východnom Slovensku*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo Košice, 1991. 227-230 s.

4.2.2.2. História

Hrad Vinné bol pravdepodobne vybudovaný koncom 13. storočia, keď si takýmto spôsobom šľachtici z Michaloviec opevnili svoj majetok. Spolu s hradmi Brekov a Jasenov mal slúžiť na ochranu poľsko – uhorskej cesty. Avšak samotná poloha hradu, ktorý bol vystavaný na ľahko prístupných svahoch, vysoko na vrchole kopca a relatívne ďaleko od cesty, dávala hradu skôr funkciu rozhľadne ako nedobytnej pevnosti. Na tento fakt hrad počas svojej vojenskej funkčnosti niekoľkokrát doplatil. Najprv to bolo v roku 1312, kedy hrad zdemolovali vojská palatína Omodeja z rodu Aba, neskôr v roku 1466, keď pevnosť utrpela značné poškodenia počas bojov medzi Matejom Korvínom a poľským kráľom Kazimírom IV.³⁶ Začiatkom 16. storočia dali hrad opraviť noví majitelia z rodu Stárajovcov, ktorý však nedbali na nové fortifikačné postupy. Rodina na to doplatila, keď podporila vzbúrencov a nepriateľov Habsburgovcov a vyprovokovala útok cisárskych vojsk. Hrad tomuto útoku ľahko podľahol. Stárajovci, ktorí už vedy obývali pohodlné michalovské kaštiele, dali hrad opäť opraviť, no ani tentokrát neboli k oprave prizvaní odborníci a fortifikační stavitelia. Až do svojej likvidácie v 18. storočí, ktorú nariadil uhorský snem, bol hrad sústavne napádaný a ničený nájazdmi rôznych rebelantských skupín.

4.2.2.3. Označenie z prístupovej cesty

Z hlavnej cesty je hrad málo viditeľný, počas letnej sezóny je prakticky celý obkolesený vegetáciou. Jeho poloha si teda žiada označenie už z hlavnej cesty. Spôsobom označenia a pritiažnutia pozornosti okoloidúceho k hradu môže byť napríklad veľká navádzacia tabuľa na dopravnej tepne, ktorá v tomto prípade jednoznačne chýba. Značenie cesty na hrad v dedine je síce vkusné - tematické drevené šípky, avšak príliš nenápadné – šípky sú malých rozmerov (viď. obr.2).

Obrázok 2: Značenie prístupu na hrad Vinné v obci

Zdroj: foto od autorky práce

³⁶ NEŠPOR, Jaroslav. *ZA TAJOMSTVAMI ZRÚCANÍN : ZRÚCANINY VÝCHODNÉHO SLOVENSKA.*. Bratislava : Gul 100, 2003. 142 s. ISBN 80-969058-0-5.

4.2.2.4. Prístup

Z obce Vinné vedie modrá turistická trasa do sedla, tam sa napája na žltú turistickú trasu, ktorá vedie z obce Trnava pri Laborci priamo na hrad. Výstup z Vinného je najkratší a trvá približne 45 minút. Nedostatkom v prístupe na hrad je absencia záchytného parkoviska v obci Vinné.

4.2.2.5. Súčasný stav aktivít na hrade

Samotná poloha hradu v prírodnej rezervácii Viniansky hradný vrch nedovoľuje kompletné odstránenie vegetácie, ktorá narúša jeho statiku. Vo februári tohto roku sa začala formovať skupina priateľov hradu Vinné za záchranu hradu. Programom tejto skupiny v blízkej budúcnosti tvorí hlavne sanácia hradnej zručiny a konzervácia muriva. Potrebné geodetické práce a čiastočné odstránenie vegetácie na hrade už prebehli. Občianske združenie je vo fáze registrácie na MV SR.

4.2.2.6. Návštevnosť

Podľa hrubého odhadu pána Ing. Makľa, vedúceho obecného úradu v obci Vinné, na hrad za rok vystúpi približne 1500 návštevníkov.

4.2.2.7. Návrhy na zlepšenie

Pre zvýšenie návštevnosti hradu je potrebné postavenie informačnej tabule a navedenie na hrad z hlavného cestného ťahu, ako aj zvýraznenie prístupu na hrad v dedine. Súčasná situácia si žiada doplnenie a obnovenie informačných tabúl a to aspoň do takej miery, ako napríklad na hrade Brekov (viď. obr.3).

Obrázok 3: Informačná tabuľa pred hradom Brekov

Zdroj: foto od autorky práce

Značné nedostatky sú badateľné aj v internetovej propagácii hradu. Tematike hradu je venovaná skupina na sociálnej sieti Facebook, avšak k lepšej propagácii by prispelo vytvorenie vlastnej internetovej stránky. Technický stav hradu si vyžaduje akútne riešenie statického zabezpečenia, aby ostal zachovaný aspoň jestvujúci stav zrúcaniny a zvýšila sa bezpečnosť jej návštevníkov. V rámci stavebných úprav je potrebné klásť dôraz na spevnenie spodných častí múrov, ktoré sú najviac poškodené vplyvom mrazov a vlhkosti, vypadávaním malty a kameňov z muriva (viď.obr.4).

Obrázok 4: rozpadajúce sa murivo na hrade Vinné

Zdroj: foto od autorky práce

4.2.3. Hrad Brekov

4.2.3.1. Charakteristika

Zrúcaniny hradu sa nachádzajú na západ od Vihorlatských vrchov. Jedná sa o hrad s plášťovou konštrukciou, ktorý bol pôvodne tvorený oválnym jadrom. Jadro bolo opevnené so zaujímavým riešením juhozápadnej hradby, kde sa namiesto oválneho opevnenia vytvorilo nárožie, do ktorého sa potom vystavala obranná juhozápadná veža. Pozostatky tohto opevnenia sa v dobrom stave zachovali dodnes. Za vlády Jána Zápoľského bol na hrade odstránený východný múr a rozšírené hradné nádvorie až po okraj skalnej plošiny, kde bola následne vybudovaná obranná veža. Došlo takisto k rozšíreniu hradného jadra a k posilneniu obrany vstupnej brány polygonálnou baštou. Neskôršie stavebné úpravy boli zamerané na rozšírenie opevnenia, konkrétne vybudovaním prvého predhradia a vstupnej veže so štvorcovým pôdorysom. V súčasnosti je možné okrem pôdorysu hradu pozorovať aj pozostatky vstupnej brány a hradného paláca, rôzne klenuté a zastrešené priestory či zvyšky pôvodnej omietky.

4.2.3.2.História

Hrad bol vybudovaný v 13. storočí na mieste bývalého slovanského hradiska. Ihneď po vybudovaní bol hrad začlenený do sústavy hradov strážiacich uhorsko-poľskú cestu. Prvými majiteľmi hradu bola michalovská vetva rodiny Kaplónovcov, ktorý hrad na prelome 13. a 14. storočia vymenili za iné majetky s hradným pánom Petrom Petěňom, ktorý v tom čase vlastnil aj susediaci hrad Jasenov. Po nevydarenom Zemplínskom povstaní proti panovníkovi Karolovi Róbertovi hrad prešiel do rúk dovtedy neznámej šľachtickej rodiny Drugetovcov, pôvodom z Talianska. Za vlády Mateja Korvína prešiel hrad pod správu Štefana Zápoľského, za panovania ktorého na hrade prebehlo viacero stavebných úprav. Po smrti Jána Zápoľského nechal jeho súper – rakúsky arcivojvoda Ferdinand hrad zničiť. Hrad bol opravený až Mikulášom Drugetom, ktorý zároveň rozšíril a opevnil jeho západné predhradie. Osudové boli hradu protihabsburské povstania, najmä ich druhá vlna, kedy Imrich Tököly nechal koncom 17. storočia hrad zbúrať.

4.2.3.3.Označenie z prístupovej cesty

Hrad je jasne viditeľný už z hlavnej cesty, preto v tomto prípade nie je nutná informačná tabuľa. Avšak na hlavnej ceste chýba značenie odbočenia k hradu. V dedine je na vhodnom mieste križovatky umiestnená viacjazyčná informačná tabuľa, ktorá na hrad odkazuje (viď. obr.5).

Obrázok 5: Viacjazyčná informačná tabuľa umiestnená v obci Brekov, odkazujúca hrad

Zdroj: foto od autorky práce

4.2.3.4. Prístup

K hradu vedie pasienkovou stráňou cez sedlo žltá značka z obce Brekov. Výstup trvá približne 15 minút. Návštevníci, ktorý k hradu prídu autom môžu využiť záchytné parkovisko pod hradom.

4.2.3.5. Súčasný stav aktivít na hrade

V súčasnosti sa o hrad stará občianske Združenie na záchranu Brekovského hradu, ktoré sa snaží integrovať zrúcaninu do cestovného ruchu, usporadúvaním rôznych kultúrnych, ale aj pracovných podujatí. Výsledky práce združenia sú viditeľné napríklad v obnovených náučných tabulách, ktoré sú rozmiestnené nie len pred hradom, ale aj v dedine a pozdĺž cesty na hrad. Na lúke pod hradom je vybudovaná rekreačná zóna s prístreškom a ohniskom. Vnútro hradu ako aj jeho okolie je vyčistené od odpadkov a vegetácie. Pokusy o opravu a konzerváciu hradných múrov dokladá vystavané lešenie (viď.obr.6) a fotografie z dobrovoľníckych brigád na informačnej tabuli pred hradom.

Obrázok 6: Lešenie na hrade Brekov

Zdroj: foto od autorky práce

4.2.3.6 Návštevnosť

Podľa pána Macinského zo Združenia na záchranu Brekovského hradu, príde na hrad počas roka od 4000 do 5000 návštevníkov.

4.2.3.7. Návrhy na zlepšenie

Aktivita Združenia na záchranu Brekovského hradu je názorným príkladom snahy miestneho obyvateľstva o zapojenie sa do cestovného ruchu. Okrem chýbajúcej navádzacej tabule z hlavnej cesty nie je označeniu hradu čo vytknúť. Trasa na hrad je doplnená vynovenými informačnými tabuľami, ktoré dopodrobna a hlavne zaujímavou formou spracúvajú problematiku hradu. Na hrade sa vyskytujú lešenia, ktoré dokazujú opravné práce a okolie hradu je prispôsobené na trávenie voľného času. Odtlačky konských kopýt v okolí hradu poukazujú na aktívnu agroturistiku v regióne. Hrad Brekov, rovnako ako aj občianske združenie majú vlastnú propagačnú a informačnú internetovú stránku. Aj napriek snahe ostávajú však zrúcaniny hradu v zlom technickom stave a vstup do ich priestorov je len na vlastné riziko.

4.2.4. Hrad Jasenov

4.2.4.1. Charakteristika

Hrad sa nachádza tri kilometre od mesta Humenné na druhom brehu rieky Laborec. Najstaršie jadro hradu pozostáva z obvodového opevnenia s trojuholníkovým pôdorysom a štvorcovou vežou. Na prelome 15. a 16. storočia boli k veži pripojené dve oválne delové bašty spojené hradbovým múrom, tak vzniklo druhé predhradie. O 50 rokov neskôr bola obrana hradu ešte vylepšená prístavbou severozápadných hradbových múrov a hradnej bašty v tvare podkovy. V tejto stavebnej etape pravdepodobne došlo aj k výstavbe nového paláca v jadre hradu. Začiatkom 17. storočia pribudlo k hradu bastiónové opevnenie.

Vďaka podnetu grófa Gejzu Andrášiho boli ruiny hradu začiatkom minulého storočia čiastočne konzervované, došlo k zastrešeniu dvoch veží a k úprave vstupnej časti hradu. Aj napriek tomu, že v dôsledku prvej svetovej vojny boli rekonštrukčné práce pozastavené, sa práve vďaka nim do dnešných čias na hrade dochovalo mnoho kamenných fragmentov. Ďalším dôvodom relatívne zachovalého stavu zrúcaniny je aj fakt, že hrad Jasenov, ako jediný z rozoberanej štvorice hradov nebol viedenským snomom odúsený na demoláciu.

Strechy veží sú už dávno rozpadnuté, avšak stále je možné obdivovať stredovekú kamenársku prácu napríklad na kamennom oblúku vstupnej brány, viacerých okenných a dverných rámoch (viď.obr.7), delových strieľňach, kamenných výlevkách a pod. Z hradných múrov sa zachovali najmä pozostatky paláca, hradného opevnenia či hospodárskych budov na nádvorí.

Obrázok 7: Kamenné fragmenty na hrade Jesenov

Zdroj: foto od autorky práce

4.2.4.2. História

Počiatky výstavby hradu sa datujú ku koncu 13. storočia. Hrad dal vystavať magister Peter, syn Petéňa z Bačkova. Rovnako ako hrad Brekov, aj Jesenov pripadol po nevydarenom stavovskom povstaní v roku 1317 rodu Drugetovcov. Drugetovci za svoju oddanosť Karolovi Róbertovi získali značné majetky na území dnešného východného Slovenska, kde vlastnili 8 hradných panstiev a cez tristo poddanských dedín. Veľmi dobre opevnený hrad v tých časoch slúžil okrem iného aj na ochranu cenností, ktoré sa naň dovážali zo širšieho okolia. Už v polovici 14. storočia bola moc a bohatstvo rodu bolo také, že sa Drugetovci dokonca zaplietli do zápasu o kráľovskú korunu. Za hradného pána Gabriela Drugeta sa zas Jesenov neslávne preslávil razením falošných mincí, čo bolo potvrdené aj archeologickými nálezmi. Hoci samotná pozícia hradu nikdy nebola strategická, hradné opevnenie bolo neustále zdokonaľované. Hrad bol prvý aj poslednýkrát dobytý až v roku 1644³⁷ vojskami Juraja I. Rákociho. Bohužiaľ, po tomto dobytí sa Drugetovci definitívne presťahovali do opevneného renesančného kaštieľa v Humennom a o opravu hradu už nemali záujem.

4.2.4.3. Označenie z prístupovej cesty

Označenie hradu je nedostatočné, okrem navigačnej a informačnej tabule z hlavnej cesty, chýba aj značenie v dedine.

³⁷ SLÁMKA, Miroslav. *KAMENNÍ STRÁŽCOVIA II*. Bratislava : Slovenský skauting, 2006. 136 s. ISBN 80-89136-55-9

4.2.4.4. Prístup

Výstup na hrad z obce Jasenov po modrej turistickej trase trvá približne 30 minút. V dedine sa nachádza menšie záchytné parkovisko.

4.2.4.5. Súčasný stav aktivít na hrade

V rámci projektu Odklínanie Východoslovenských hradov, ktorý organizuje organizácia Slovenský skauting, bola pred hrad v roku 2008 umiestnená informačná tabuľa, ktorá relatívne podrobne opisuje problematiku hradu. V roku 2009 bola na hrade usporiadaná dobrovoľnícka brigáda, počas ktorej bol hrad vyčistený od vegetácie.

4.2.4.6. Návštevnosť

Ing. Ján Katkovčín, starosta obce Jasenov, uvádza priemernú ročnú návštevnosť hradu do 800 návštevníkov.

4.2.4.7. Návrhy na zlepšenie

V prvom rade, je nutné aby sa existencia hradu dostala do povedomia okoloidúcich návštevníkov, k čomu by ideálne vyhovovalo umiestnenie informačnej tabule z hlavnej cesty. Ďalej je potrebné prístup na hrad jasne označiť aj priamo v dedine, napríklad rôznymi navádzacími šípkami.

Technický stav hradu si vyžaduje akútnu sanáciu a konzerváciu rozpadajúcich sa múrov. Vzhľadom na konzervačné práce zo začiatku minulého storočia sa na hrade zachovalo mnoho historických stavebných fragmentov a zaujímavostí, o ktoré je potrebné zachovať pre budúce generácie. Jednou z takýchto zvláštností je napríklad veža, ktorá zároveň slúžila ako kaplnka (viď.obr.8). Je smutné, že za záchranu takéhoto historicky a architektonicky hodnotného hradu neoroduje žiadne občianske združenie. Základné informácie o hrade môže návštevník získať zo stránok obce, resp. z iných stránok zaoberajúcich sa problematikou slovenských hradov a zrucanín, avšak vlastná internetová stránka hradu Jasenov doteraz neexistuje.

Obrázok 8: Kaplnková veža na hrade Jasenov

Zdroj: foto od autorky práce

4.2.5. Hrad Čičava

4.2.5.1. Charakteristika

Zrúcanina hradu sa nachádza neďaleko mesta Vranov nad Topľou nad riekou Ondava. Z typového hľadiska sa jedná o veľmi ojedinelý hrad v rámci Slovenska. Vďaka strategickej polohe na križovatke frekventovaných ciest sa hradu v histórii dostalo mnoho fortifikačných zabezpečení. Pôvodný hrad tvorilo jadro, palác a nezvyčajná valcová veža s ostrým nárožím – britom na ochtanu proti delostreleckej palbe. Jadro bolo obohnané obranným múrom. V 14. storočí bola obrana hradu posilnená vybudovaním rozsiahleho predhradia a pre slovenské hrady netypickej čelnej bašty s tzv. štítovým múrom (viď.obr.9) , ktorá slúžila na krytie jadra hradu pred delostreleckým útokom dobyvateľov. Na hrade je doposiaľ možné badať stopy práce talianskych staviteľov, a to v podobe rôznych kamenných ozdôb – gotická figurálna konzola s ľudskou tvárou zabudovaná v severnej bašte či kamenný lem na juhovýchodnej renesančnej bašte. Na hrade sa ďalej zachovali pozostatky múrov paláca, štítovej bašty, či klenuté zastrešené priestory prízemných miestností so zvyškami omietok.

Obrázok 9: Štítová bašta na hrade Čičava

Zdroj: foto od autorky práce

4.2.5.2. História

Hrad bol postavený na žiadosť rodiny Rozhanovcov začiatkom 14. Storočia. Čičava sa nachádza nad priesmykom nazývaným „Poľská brána“, priamo

nad križovatkou významnej poľsko – uhorskej cesty a v histórii zohrala významnú spoločenskú úlohu. Spočiatku bola Čičava iba malou strážnou pevnosťou, ktorej poloha si vyžadovala neustále zdokonaľovania opevnenia. V 16. storočí sa hrad dostal do centra spoločenského života, keď sa 8.5.1575³⁸ v neďalekom Vranove nad Topľou konala svadba Alžbety Bátoriovej a Františka Nádašyho a Čičava sa zaradila medzi rozsiahle majetky mladomanželov. O polstoročie neskôr dostala hrad do vena Alžbetina dcéra Katarína a Čičava prešla do rúk vplyvnej rodiny Drugetovcov. Katarínin manžel, vysokoškolsky vzdelaný Juraj Druget sa počas protihabsburských stavovských povstaní postavil na stranu cisára, čo sa mu stalo osudným a 400 rokov starý a mocný rod tak vymrel po meči. V prvej vlne povstaní sa Čičava stala terčom povstaleckých vojsk Imricha Tökölyho. V druhej vlne bol strategický hrad obsadený rebelom Františkom Barkóczim. Cisárskym vojskám sa hrad podarilo dostať po kontrolu až relatívne neskoro, v roku 1711³⁹, kedy ho na príkaz generála Lauckena zničili.

4.2.5.3. Označenie z prístupovej cesty

Hrad je jasne viditeľný z hlavného cestného ťahu medzi Vranovom nad Topľou a Humennom (viď.obr.10) Vzhľadom na jeho dominantnú polohu nie je nutná navádzacia tabuľa. Na záchytnom parkovisku dostupnom priamo z hlavnej cesty sú umiestnené podrobné informačné tabule, ktoré okrem histórie zrúcaniny pojednávajú aj o miestnej faune a flóre. Tabule boli financované programom Obnova dediny a sú umiestnené aj pred hradným nádvorím.

Obrázok 10: Dominanta hradu Čičava z hlavného cestného ťahu

Zdroj: foto od autorky práce

³⁸ SLÁMKA, Miroslav. *KAMENNÍ STRÁŽCOVIA II*. Bratislava : Slovenský skauting, 2006. 155 s. ISBN 80-89136-55-9

³⁹ NEŠPOR, Jaroslav. *ZA TAJOMSTVAMI ZRÚCANÍN : ZRÚCANINY VÝCHODNÉHO SLOVENSKA.*. Bratislava : Gul 100, 2003. 142 s. ISBN 80-969058-0-5.

4.2.5.4.Prístup

Na hrad vedie zelená značka z obce Sedliská - miestna časť Podčičava. Výstup trvá do 15 minút. Z hlavného ťahu sa priamo odbočuje na záchytné parkovisko pod hradom.

4.2.5.5. Súčasný stav aktivít na hrade

Hrad je kompletne vyčistený od vegetácie. Na hrade v minulosti došlo k pokusu o prepojenie jednotlivých častí zrúcaniny vytvorením drevených prechodových spojov, achodov, prechodov a zábradlí (viď.obr.11). Ďalej je možné na hrade badať stopy sanácie rozpadajúcich sa hradných múrov. V tomto prípade ide pravdepodobne ide o prácu miestneho aktivistu, pretože sa jedná o opravy s minimálnym rozsahom.

Obrázok 11: Drevené zábradlie na hrade Čičava

Zdroj: foto od autorky práce

4.2.5.6. Návštevnosť

Podľa hrubého odhadu starostu obce Sedliská, pána Dobrockého, hrad ročne navštívi 4500 ľudí. V porovnaní s vyššie rozoberanými hradmi patrí Čičava medzi najnavštevovanejšie. Takéto množstvo návštevníkov je pravdepodobné najmä vďaka polohe a ľahkej prístupnosti hradu.

4.2.5.7.Návrhy na zlepšenie

Z pohľadu označenia a informovania návštevníkov na seba hrad dostatočne upútava. Jeho poloha na križovatke hlavných cestných ťahov a časovo i kondične relatívne nenáročný výstup z hradu robia častú zastávku okoloidúcich vodičov či cieľ

prechádzok miestnych obyvateľov. Problematika hradu je podrobne popísaná na informačných tabulách, ktoré sa nachádzajú na parkovisku pod hradom a na hradnom nádvorí. Avšak, čo sa týka propagácie hradu na internete, doposiaľ neexistuje vlastná internetová stránka hradu Čičava. Dokonca ani na oficiálnych stránkach obce mu nie je venovaná náležitá pozornosť.

Z technického hľadiska si hradné múry vyžadujú sanáciu a konzerváciu. V zlom stave sú taktiež drevené prechody, schody, cesty a zábradlia, ktoré sa v dôsledku prírodných podmienok začínajú rozpadat'. Z bezpečnostného hľadiska je nutné minimálne upevniť zábradlia a doplniť chýbajúce schody vedúce do hradného paláca.

Záver

Slovenské hradné zrúcaniny sú kultúrnym dedičstvom. Aj napriek tomu, že už dávno stratili svoje poslanie a slávu, dodnes dokážu prilákať mnoho návštevníkov. Zväčša majú ústredné miesto v histórii svojej lokality a stále dominujú širokému kraju. Naďalej zostávajú symbolmi Slovenských regiónov. Romantické zrúcané hradné komplexy majú jedinečnú atmosféru a charakter, ktorý má v cestovnom ruchu uplatnenie. Správnou marketingovou komunikáciou a starostlivosťou kompetentných orgánov, je možné zaujímavosť slovenských zrúcanín znásobiť, zaujať potenciálnych návštevníkov a zvýšiť návštevnosť hradných zrúcanín a zároveň návštevnosť turisticky menej populárnych regiónov Slovenska.

K dosiahnutiu tohto cieľa je však potrebné pritiahnúť pozornosť kompetentných orgánov k tejto akútnej problematike, pretože samotná snaha občianskych združení bez potrebných finančných prostriedkov k zachovaniu kultúrneho dedičstva nestačí.

Autorka vidí výrazný dôvod k nízkej starostlivosti o kultúrne dedičstvo v konzumnom prístupe k životu, v nízkej úrovni vyššieho vzdelania, v strate národnej identity v dôsledku globalizácie a v celospoločenskej neinformovanosti o vzácnostiach, ktoré sa na Slovensku nachádzajú. Ďalším dôvodom sú nepostačujúce jednorázové záchranné práce a jednorázové finančné „injekcie“ podávané až v krízových situáciách, kedy už dochádza k deštrukcii pamiatky – Trenčiansky hrad 2009, Spišský hrad 2005. Problematike hradov nie je venovaná kontinuálna pozornosť, pretože neexistuje štátny plán starostlivosti a komplexnej pomoci a pravdepodobne ani finančné prostriedy na obnovu hradného kultúrneho dedičstva na Slovensku.

Upriamením pozornosti na problematiku hradných zrúcanín na Slovensku a príkladmi integrácie a aktívneho využitia zabudnutých a chátrajúcich hradných komplexov v cestovnom ruchu je primárny cieľ tejto bakalárskej práce splnený.

Použité metódy hodnotí autorka ako adekvátne. Tematické trasy boli doporučené na základe vlastných skúseností. Kombinujú pešiu turistiku a kultúrne – poznávacie aktivity, preto sú ideálne pre turistov vyhľadávajúcich aktívnu formu oddychu.

Pri problematike zrúcanín východného Slovenska autorka skúmala a hodnotila konkrétne ukazovatele, ktoré na jednej strane odrážajú prístup miestneho obyvateľstva ku kultúrnemu dedičstvu, na druhej strane sú to takisto turistické indície a spôsoby prezentácie miestnej kultúry smerom k turistom.

Vzhľadom na to, že všetky z vyššie uvedených hradov a hradných zrúcanín patria do pamiatkového fondu Slovenskej republiky, je až prekvapujúce, ako málo pozornosti im spoločnosť venuje, a to aj napriek snahe obcí a občianskych združení bojujúcich za ich záchranu. Preto neostáva iba dúfať, že nový prístup súčasného ministra kultúry Daniela Krajcera bude mať úspech a v budúcnosti bude pozornosť kompetentných orgánov zameraná aj na menej významné, avšak nie menej dôležité hradné pamiatky Slovenska.

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1: Návštevníci v ubytovacích zariadeniach na Slovensku podľa krajov v roku 2009.....	9
Tabuľka 2: Druhové členenie nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok	14

Zoznam obrázkov

Obrázok 1: Vnútorý pohľad do schodiskovej veže Vinanskeho hradu	31
Obrázok 2: Značenie prístupu na hradu Vinné v obci	32
Obrázok 3: Informačná tabuľa pred hradom Brekov	33
Obrázok 4: rozpadajúce sa murivo na hrade Vinné	34
Obrázok 5: Viacjazyčná informačná tabuľa umiestnená v obci Brekov, odkazujúca hrad	35
Obrázok 6: Lešenie na hrade Brekov	36
Obrázok 7: Kamenné fragmenty na hrade Jesenov.....	38
Obrázok 8: Kaplnková veža na hrade Jasenov	39
Obrázok 9: Štítová bašta na hrade Čičava	40
Obrázok 10: Dominanta hradu Čičava z hlavného cestného ťahu	41
Obrázok 11: Drevené zábradlie na hrade Čičava.....	42

Zoznam príloh

Príloha 1: Zoznam hradov na Slovensku chránených ako kultúrne pamiatky.....	1
Príloha 2: SWOT analýza cestovného ruchu na Slovensku	4
Príloha 3: Tematická trasa A	53
Príloha 4: Tematická trasa B	54
Príloha 5: Zrúcaniny hradov Čičava, Brekov, Vinné, Jasenov	55

Zdroje

Literatúra

INDROVÁ, J. Cestovní ruch : (základy). Praha: Oeconomica, 2009. ISBN 978-80-245-1569-4.

TURČAN, V.; LONDÁK, M. Dějiny Slovenska v datech. Praha: Libri, 2008. ISBN 978-80-7277-187-5.

NORBERG-SCHULZ, C. Genius loci : k fenomenologii architektury. Praha: Odeon, 1994. ISBN 80-207-0241-5.

TKÁČ, V.; ZAPLETAL, M.; ZAPLETALOVÁ, A. Slovensko krajina kultúrnych pokladov : sprievodca po múzeách, hradoch, zámkoch, památníkov, galeriách, skanzenoch, církevných technických a národných kultúrnych pamiatkách, chránených krajinných oblastiach a národných parkoch. Opava: OPTYS, 1993. ISBN 80-85819-00-7.

POLÁČEK, M.; GÚČIK, M.; BUŠNIAKOVÁ, E. EKONOMIKA cestovného ruchu. Praha : Štátne pedagogické nakladateľstvo, 1990. 200 s. ISBN 80-04-23401-1.

PETRŮ, Z.; HOLUBOVÁ, J. EKONOMIKA CESTOVNÍHO RUCHU. Praha : IDEA SERVIS, 1994. ISBN 80-901462-5-2.

SLÁMKA, M. KAMENNÍ STRÁŽCOVIA. Bratislava : Slovenský skauting, 2004. ISBN 80-89136-15-X

SLÁMKA, M. KAMENNÍ STRÁŽCOVIA II. Bratislava : Slovenský skauting, 2006. ISBN 80-89136-55-9.

FIALOVÁ, H.; FIALA, A. Hradky na Slovensku. Martin : Obzor, 1966. 328 s.

SLIVKA, M.; VALLAŠEK, A. Hradky a hrádky na východnom Slovensku. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo Košice, 1991. ISBN: 80-85174-42-1

NEŠPOR, J. ZA TAJOMSTVAMI ZRÚCANÍN : ZRÚCANINY VÝCHODNÉHO SLOVENSKA. Bratislava : Gul 100, 2003. ISBN 80-969058-0-5.

Internetové zdroje

LinkBC : the tourism & hospitality education network [online]. tourism online resource centre [cit. 2011-04-15]. Tourism online resource centre. Dostupné z WWW: <<http://www.linkbc.ca/>>.

Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky [online]. 2006 - 2001 [cit. 2011-03-06]. Cestovný ruch. Dostupné z WWW: <<http://www.culture.gov.sk/cestovny-ruch/>>

Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky [online]. 2006 [cit. 2011-03-12]. Kultúrne dedičstvo. Dostupné z WWW: <<http://www.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/>>.

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky [online]. 19.01.2011 [cit. 2011-04-05]. Evidencia kultúrnych pamiatok na Slovensku. Dostupné z WWW: <<http://www.pamiatky.sk/>>

SARIO, Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu [online]. 2009 [cit. 2011-04-30]. Turistický ruch. Dostupné z WWW: <<http://www.sario.sk/>>

Región Zemplín - Zemplin.eu [online]. 2011 [cit. 2011-04-15]. Úvod. Dostupné z WWW: <www.zemplin.eu>

Oficiálna stránka mesta Levice [online]. 29.3.2011 [cit. 2011-04-10]. Turista. Dostupné z WWW: <www.levice.sk>.

TEKOVSKÉ MÚZEUM v Leviciach oficiálna stránka [online]. 2006 [cit. 2011-04-10]. Expozície. Dostupné z WWW: <www.muzeumlevice.sk>.

MUZEUM.SK : história miest a obcí Slovenska, múzeá, galérie, pamiatky, hrady a zámky [online]. 2000-2011 [cit. 2011-05-01]. Hlavná stránka. Dostupné z WWW: <<http://www.historia.sk/>>.

Slovenské hrady [online]. 1998-2011 [cit. 2011-05-03]. Profil. Dostupné z WWW: <<http://www.hrady.sk/>>.

Iné zdroje

MARIÁN MAKEĽ, vedúcehi obecného úradu v obci Vinné : e - mailová korešpondencia z dňa 13. apríla 2011

STANISLAV MACINSKÝ, vedúci Združenia na záchranu Brekovského hradu: e - mailová korešpondencia z dňa 12. apríla 2011

Ing. JÁN KATKOVČIN, starosta obce Jasenov: e - mailová korešpondencia z dňa 12. apríla 2011

Ing. JOZEF DOBROCKÝ, starosta obce Sedliská: e - mailová korešpondencia z dňa 14. apríla 2011

Príloha 1: Zoznam hradov na Slovensku chránených ako kultúrne pamiatky

Obec	Názov pamiatky	Štandardizovaný názov
Kraj Bratislavský		
BRATISLAVA 1	HRAD S AREÁLOM	Bratislavský hrad
BRATISLAVA 4	HRAD S AREÁLOM	Hrad Devín
BORINKA	HRAD	Hrad Pajštún
PLAVECKÉ PODHRADIE	HRAD A OPEVNENIE	Plavecký hrad
SVÄTÝ JUR	HRAD	Hrad Biely Kameň
ČASTÁ	HRAD S AREÁLOM	Hrad Červený Kameň
Kraj Trnavský		
SEREDĽ	KAŠTIEĽ A PARK	Hrad Šintava
CEROVÁ - Lieskové	HRAD	Hrad Korlátka
PODBRANČ	HRAD	Hrad Branč
BUKOVÁ	HRAD	Hrad Ostrý Kameň
DOBRÁ VODA	HRAD	Hrad Dobrá voda
SMOLENICE	HRAD S AREÁLOM	Smolenický zámok
Kraj Trenčiansky		
UHROVSKÉ PODHRADIE	HRAD	Hrad Uhrovec
KOŠECKÉ PODHRADIE	HRAD	Hrad Košeca
VRŠATSKÉ PODHRADIE	HRAD	Hrad Vršatec
BECKOV	HRAD S AREÁLOM	Hrad Beckov
HRÁDOK	HRAD	Hrad Tematín
ČACHTICE	HRAD S AREÁLOM	Čachtický hrad
PARTIZANSKE		Kaštieľ - Simonovany
POV BYSTRICA - P. Podhradie	HRAD	Považský hrad
BOJNICE	HRAD S AREÁLOM	Bojnický zámok
PODHRADIE	HRAD	Hrad Sivý Kameň
LEDNICA	HRAD	Hrad Lednica
TRENČÍN	HRAD S AREÁLOM	Trenčiansky hrad
Kraj Nitriansky		
LEVICE	HRAD S AREÁLOM	Levický hrad
JELENEC	HRAD	Hrad Gýmeš
NITRA	HRAD S AREÁLOM	Nitriansky hrad
OPONICE	HRAD	Oponický hrad
PODHRADIE	HRAD	Topoľčiansky hrad
HOSTIE	HRAD	Hrad Hrušov
ZLATNO	HRAD	Čierny hrad
Kraj Žilinský		
SÚĽOV-HRADNÁ	HRAD	Hrad Súľov
ORAVSKÝ PODZÁMOK	HRAD S AREÁLOM	Oravský hrad
LIPTOVSKÁ SIELNICA	HRAD	Liptovský hrad
LIPTOVSKÝ HRÁDOK	HRAD S AREÁLOM	Hrad Liptovský hrádok
BLATNICA	HRAD	Hrad Blatnica
KLÁŠTOR POD ZNIEVOM	HRAD	Hrad Zniev
SKLABINSKÝ PODZÁMOK	HRAD	Hrad Sklabíňa
LIKAVKA	HRAD	Hrad Likava
HRIČOVSKÉ PODHRADIE	HRAD	Hrad Hričov
LIETAVA	HRAD	Hrad Lietava
STREČNO	HRAD	Hrad Strečno
ŽILINA	HRAD S AREÁLOM	Budatínsky zámok
Kraj Banskobystrický		

BANSKÁ BYSTRICA	HRAD MESTSKÝ S AREÁLOM	Mestský hrad
SLOVENSKÁ ĽUPČA	HRAD	Ľupčiansky hrad
BANSKÁ ŠTIAVNICA	HRAD	Nový zámok
BANSKÁ ŠTIAVNICA	HRAD MESTSKÝ S AREÁLOM	Starý zámok
ILJA	HRAD	Hrad Sitno
VÍGLAŠ	HRAD S AREÁLOM	Vígľašský zámok
BZOVÍK	HRAD	Kláštôr s opevnením
ČABRADSKÝ VRBOVOK	HRAD	Hrad Čabrad'
DIVÍN	HRAD	Hrad Divín
FILAKOVO	HRAD	Filakovský hrad
ŠIATORSKÁ BUKOVINKA	HRAD	Hrad Šomoška
OZDÍN	HRAD	Hrad Ozdín
MURÁŇ	HRAD	Hrad Muráň
DRIENČANY	HRAD	Drienčanský hrad
HAJNÁČKA	HRAD	Hrad Hajnáčka
HODEJOV	HRAD	Hrad Hodejov
VEĽKÝ BLH	HRAD	Hrad Blh
ŠIRKOVCE	HRAD	Hrad Kapla
MODRÝ KAMEŇ	HRAD S AREÁLOM	Hrad Modrý Kameň
PODZÁMČOK	HRAD	Hrad Dobrá Niva
ZVOLEN	HRAD S AREÁLOM	Pustý hrad
ZVOLEN	HRAD S AREÁLOM	Zvolenský hrad
TEKOVSKÁ BREZNICA	HRAD	Hrad Breznica
ŽARNOVICA	HRAD	
ŽARNOVICA – Rev. Podzámčie	HRAD	Hrad Revište
KREMNICA	HRAD MESTSKÝ S AREÁLOM	Mestský hrad
ŽIAR N. HRONOM – Šášovské Podhradie	HRAD	Hrad Šášov
Kraj Prešovský		
ZBOROV	HRAD	Hrad Zborov
BREKOV	HRAD	Hrad Brekov
JASENOV	HRAD	Hrad Jasenov
HOLUMNICA	HRAD	Holumnický hrad
KEŽMAROK	HRAD S AREÁLOM	Kežmarský zámok
KAPUŠANY	HRAD	Kapušíansky hrad
LESICEK	HRÁDOK	Hrádok
LIPOVCE	HRÁDOK	Hrad Varhoška
PODHRADÍK	HRÁDOK	Hrad Šebeš
PREŠOV - Solivar	HRAD S AREÁLOM	Sol'nohrad
RUSKÁ NOVÁ VES	HRAD	Zbojnický hrad
TERŇA - Hradisko pri Terňi	HRAD	Hrádok
VEĽKÝ ŠARIŠ	HRAD	Šarišský hrad
BREZOVICA	HRÁDOK	Hrad Brezovica
HANIGOVCE	HRAD	Nový hrad
KAMENICA	HRAD	Hrad Kamenica
PLAVEČ	HRAD	Hrad Plaveč
STARÁ ĽUBOVŇA	HRAD	Ľubovniansky hrad
MRÁZOVCE	HRAD	Hrad Modré Pole
STROPKOV	HRAD	Stropkovský hrad

SEDLISKÁ	HRAD	Hrad Čičava
VRANOV	HRAD	Vodný hrad
Kraj Košický		
KOŠICE 1	HRAD	Košický hrad
JASOV	HRAD	Hrad Jasov
SLANEC	HRAD	Hrad Slanec
SOKOL	HRAD	Hrad Sokol
TURŇA NAD BODVOU	HRAD	Turniansky hrad
VINNÉ	HRAD A OPEVNENIE	Michalovský hrad
KRÁSNOHORSKÉ PODHRADIE	HRAD	Hrad Krásna Hôrka
ŠTÍTNIK	HRAD S AREÁLOM	Štítnický hrad
PODHOROŽ	HRAD S AREÁLOM	Hrad Tibava
MARKUŠOVCE	HRAD	Markušovský hrad
ŽEHRA	HRAD S AREÁLOM	Spišský hrad
BAČKOV	HRAD	Hrad Braničev
KAZIMÍR	HRAD	Hrad Kazimír
KRÁĽOVSKÝ CHLMEC	HRAD	Hrad Kráľ. Chlmec
TREBIŠOV	HRAD	Hrad Parič
VEĽKÝ KAMENEC	HRAD S AREÁLOM	Hrad Veľký Kamenec

Vysvetlivky:

Modré podfarbenie - hrady z časti 4.1. Hrady protitureckého valu

Žlté podfarbenie – hrady z časti 4.2. Zabudnuté zrúcaniny východného Slovenska

Zdroj: *PAMIATKOVÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY* [online]. 2006-2007 [cit. 2011-03-28].

Zoznam hradov chránených ako KP. Dostupné z WWW:

<<http://www.pamiatky.sk/pamiatky/pamiatkovy-urad/evidencia-kulturnych-pamiatok-na-slovensku/zoznam-hradov-chranenych-ako-kp/>>.

Príloha 2: SWOT analýza cestovného ruchu na Slovensku

SWOT ANALÝZA - SILNÉ STRÁNKY	možnosti pre využitie predností
najpriaznivejšie podmienky v strednej Európe na horský cestovný ruch letný, aj zimný	zimné športy, letná turistika, ponuka zdravého prírodného prostredia, jedinečné klimatické kúpele na liečenie chorôb dýchacích ciest
zachovaný prírodný potenciál, flóra, fauna, scenéria krajiny, temer žiadne prírodné katastrofy	ponuka zdravého prostredia s vysokým stupňom ochrany prírody a krajiny, sústredenosť najrôznejších prírodných hodnôt na relatívne malom území
rôznorodosť a pestrosť turistických atraktivít pre najrôznejšie cieľové skupiny	silný destinačný manažment, diferencovanie produktu podľa potrieb a očakávaní cieľových skupín, cielený marketing zameraný na stredné vrstvy klientov
početnosť národných parkov a sprístupnených jaskýň	využitie v liečebných a oddychových formách cestovného ruchu
početnosť historických stavebných pamiatok, mestských pamiatkových rezervácií	koncentrácia na ich trvalú obnovu a údržbu za podpory európskych fondov a ich rebudovanie na účely využitia v cestovnom ruchu
kultúrne dedičstvo, ľudové umenie, hudba, zvyky, remeslá, folklór, architektúra, kultúrne programy, festivaly	tvorba nových atraktivít a programov, ich využitie v marketingovej komunikácii a rovnomerný rozptyl na celom území
jedinečné predpoklady pre kúpeľný a zdravotný cestovný ruch	kampaň na zvyšovanie účasti v rámci kúpeľného CR, fitness, wellness, pestrosť ponuky vhodnej na celoročné využitie
dobré značená sieť turistických chodníkov po celej krajine	aktívny pobyt turistu v prírodnom prostredí, horská turistika, možnosť prispôsobiť charakter navštívenej krajiny podľa náročnosti cieľových skupín
vybavenosť osobnými horskými dopravnými zariadeniami, technické zasnežovanie (ale v nevyhovujúcej kvalite a štruktúre)	propagácia zimných športov, plánovitá rekonštrukcia a obnova zastaraných lanoviek a vlekov
všeobecná vzdelanostná úroveň obyvateľstva	zladžovanie študijných plánov odborných škôl s potrebami praxe, rekvalifikácia a zvyšovanie motivácie na zmenu prístupu k práci v službách
priaznivá cenová úroveň pre zahraničných návštevníkov	možnosť stať sa dovolenkovou krajinou pre početné stredné príjmové kategórie susedných aj vzdialenejších krajín
SWOT ANALÝZA - SLABÉ STRÁNKY	možnosti pre odstránenie nedostatkov
absentujúci výrazný turistický imidž, slabá znalosť Slovenska zo strany zahraničných touroperátorov	dlhodobé budovanie obrazu Slovenska ako ideálnej dovolenkovej krajiny, študijné cesty pre zahraničných predajcov, výskum trhu vo vysielacích krajinách, zavádzanie nových imidžových prvkov
neznáma cieľová krajina pre zahraničných návštevníkov	spracovanie novej koncepcie propagácie Slovenska s výraznejšou finančnou účasťou, nové marketingové aktivity SACR, pravidelné zbieranie a vyhodnocovanie očakávaní zahraničných turistov od návštevy Slovenska
nedobudovaná dopravná infraštruktúra diaľnic a rýchlostných železničných tratí	dobudovanie siete diaľnic, skvalitňovanie železničnej a cestnej siete, napojenie Slovenska leteckými linkami na významné vysielajúce krajiny
vysoký podiel jednoduchých a tranzitných návštevníkov, nízky podiel pobytových turistov	príprava nových produktov a balíčkov služieb na predĺženie pobytov, trhové správanie subjektov CR, propagácia nových atrakcií, pružnejšia cenová politika, marketing cielený na určité segmenty zákazníkov

nedostatočná orientácia slovenských cestovných kancelárií na organizovanie aktívneho ZCR a DCR	motivácia domácich i zahraničných touroperátorov na dovoz turistov do SR za pomoci nových ekonomických nástrojov, zmena politiky hotelov pri zabezpečovaní zahraničnej klientely, kompletizácia produktu v cieľových miestach
nedostatočná starostlivosť o kultúrohistorické pamiatky, nedostatočne zabezpečená prístupnosť sakrálnych pamiatok	ponuka vhodných objektov na prenájom alebo odpredaj vhodným investorom s možnosťou ich využitia na ubytovanie, riešenie problému prístupnosti pamiatok dohodou s ich správcami s ohľadom na zaistenie bezpečnosti cirkevných objektov a ich mobiliáru
nevýhovujúca kvalita a štruktúra horských dopravných zariadení v zimných strediskách cestovného ruchu	podpora výstavby a rekonštrukcie horských dopravných zariadení aj za pomoci štrukturálnych fondov EÚ
nedobudovaná sieť miestnych a regionálnych združení a turistickoinformačných kancelárií	príprava zákona o vzniku a financovaní združení CR, vybudovanie regionálnych marketingových pracovísk SACR, hľadanie nových odbytových kanálov na ponuku produktov CR, zakladanie miestnych a regionálnych združení s kompetenciami a zdrojmi na podporu ich činnosti
živelnosť v rozvoji CR na miestnej, regionálnej i národnej úrovni	systematická príprava koncepčných a rozvojových dokumentov zameraných na stratégiu rozvoja CR v obciach, regiónoch i v celoslovenskom rozsahu
nedostatok komplexných turistických produktov	podnecovanie podnikateľskej sféry k ich tvorbe, spolupráca s okolitými krajinami, regiónmi, obcami aj strategickými partnermi v zahraničí
nízka cena práce v podnikoch služieb CR a odchod kvalitných pracovníkov do zahraničia	v spolupráci s profesijnými zväzmi a zamestnávateľmi hľadanie riešení na zatraktívnenie profesii
jazyková neznalosť obyvateľstva	zdôrazňovanie potreby osvojovania si cudzích jazykov, zmena postoja k ich štúdiu, skvalitňovanie jazykovej výuky vo vzdelávacích inštitúciách
neexistencia satelitného účtu CR	riešenie projektu a jeho financovanie podľa metodiky krajín OECD s cieľom získať objektívny obraz o pozitívnom vplyve cestovného ruchu na ekonomiku krajiny
nedokonalá a nejednotná štatistická evidencia výkonov CR	prispôbenie metodiky štatistických výskumov v zmysle skúseností krajín EÚ, OECD a UNWTO s rozvinutým CR, aby sa získali podklady na kvalifikované rozhodovanie, za základ brať metodiku zberu dát v ubytovacích zariadeniach (nie na hraničných priechodoch)
SWOT ANALÝZA - PRÍLEŽITOSTI	možnosti pre využitie príležitostí
objavovanie strednej a východnej Európy v rámci európskeho cestovného ruchu	spoločná ponuka krajín V4 na tretích trhoch (USA, Japonsko, Čína, India), tvorba spoločných produktov, zladžovanie marketingových postupov a charterových letov
využitie podporných programov z EÚ na dobudovanie infraštruktúry a tvorbu nových produktov	účasť na nových tendroch a grantových schémach vyhlasovaných v rámci EÚ, obnova vidieka a zachovanie tradičných foriem hospodárenia, dobudovanie zimných lyžiarskych stredísk
stimulácia stredných vrstiev obyvateľstva k účasti na domácom cestovnom ruchu	zlepšovanie devízovej bilancie prínosov CR pre ekonomiku Slovenska, tvorba nových pracovných miest a veľké možnosti pri razantnom znižovaní nezamestnanosti
rastúci počet víkendových ciest v Európe	investovanie do aquaparkov, tematických stredísk, organizácia pravidelných kultúrnych a spoločenských podujatí na prilákanie krátkodobých návštevníkov najmä z okolitých krajín

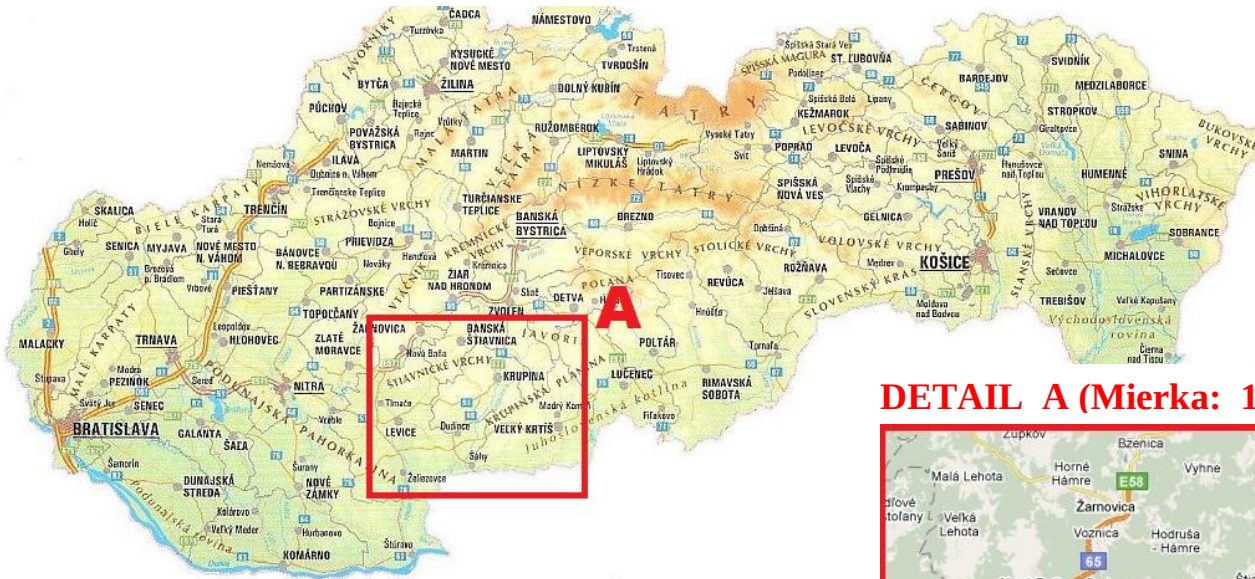
príspevok CR k stabilizácii ekonomiky v regióne	vytváranie nových pracovných príležitostí, zachovanie ľudových zvykov, folklóru, remesiel, zastavenie odchodu mladých ľudí z vidieka, využívanie vidieckych usadlostí na rekreáciu
SWOT ANALÝZA - HROZBY	možnosti pre elimináciu hrozieb
rastúca medzinárodná konkurencia na trhu CR, obmedzená možnosť presadiť sa	sústredenie sa na marketingovú ponuku odlišujúcu nás od iných európskych turistických destinácií, poznanie marketingovej stratégie našich susedov, akcentovanie našej jedinečnosti
nepripravenosť a neexistencia plánov rozvoja CR v regiónoch a cieľových miestach	smerovanie štátnej podpory do regiónov a cieľových miest prioritného záujmu, zapájanie miestnych a regionálnych orgánov štátnej správy a samosprávy do riadenia cestovného ruchu
posilňovanie kurzu koruny voči zahraničným menám	
pokles dopytu v rámci domáceho cestovného ruchu	podnecovanie tvorby cenovo výhodnejších ponúk v rámci DCR, zameranie marketingu na domáceho turistu, zavedenie rekreačných šekov
zaostávajúce vedomie zachovania prírodných hodnôt v zhoršujúcom sa životnom prostredí	zmena pohľadu obyvateľstva na dôležitosť zachovania prírodných hodnôt, hľadanie kompromisných riešení pri rozvoji cestovného ruchu v národných parkoch a CHKO v súlade s trvale udržateľným rozvojom
podceňovanie ľudského faktora a profesionálnej prípravy zamestnancov CR	obmedzenie zamestnávania nekvalifikovanej pracovnej sily najmä v manažmente a v obsluhu, intenzívna poradenská a vzdelávacia činnosť pre začínajúcich podnikateľov

Zdroj: *MINISTERSTVO KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY* [online]. 2006 - 2001 [cit. 2011-04-30].

Cestovný ruch. Dostupné z WWW:

<http://www.mksr.gov.sk/uploads/b7/e8/b7e8e86669416943d386b37619e2c594/03_01_nova-strategia-rozvoja-cestovnacho-ruchu-sr-do-roku-2013.pdf>

Príloha 3: Tematická trasa A

Vysvetlivky:

A= mesto Levice

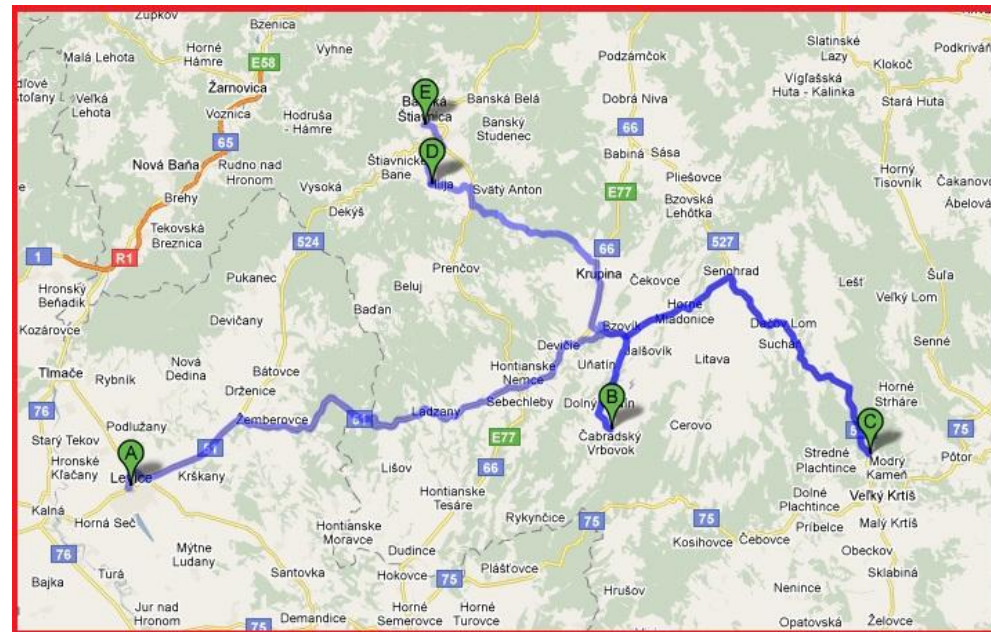
B= hrad Čabrad'

C= hrad Modrý Kameň

D= hrad Sitno

E= Mesto Banská Štiavnica

DETAIL A (Mierka: 1 : 2 000 000)

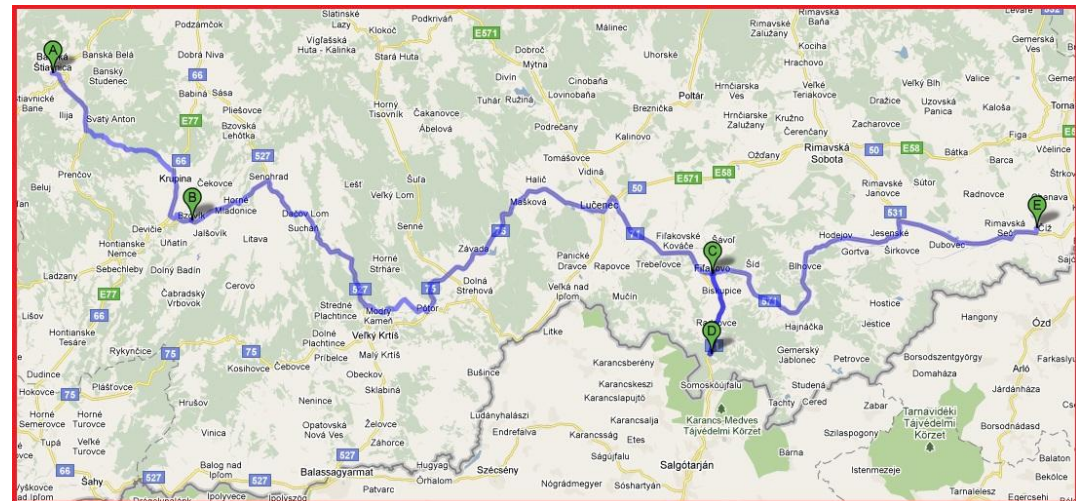

Zdroj: Google maps [online]. 2011 [cit. 2011-05-01]. Vyhľadat trasu. Dostupné z WWW: <<http://maps.google.com/maps>>.

Príloha 4: Tematická trasa B

DETAIL B (Mierka: 1 : 2 000 000)

Vysvetlivky:

A= Mesto Banská Štiavnica

B= hrad Bzovík

C= mesto Filákov

D= hrad Šomoška

E= kúpele Číž

Zdroj: Google maps [online], 2011 [cit. 2011-05-01]. Vyhledat trasu. Dostupné z WWW: <<http://maps.google.com/maps>>.

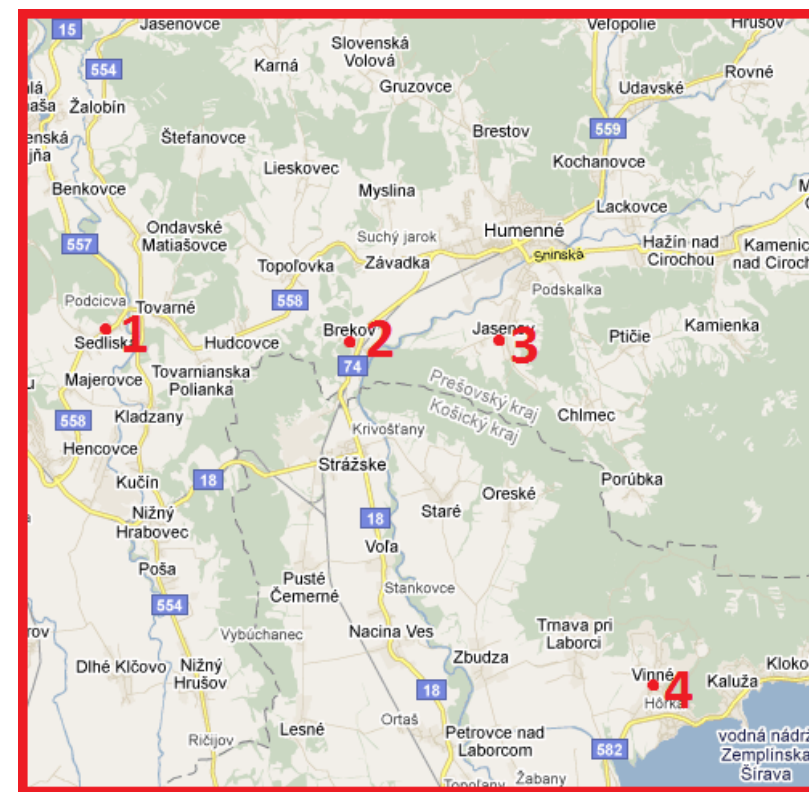
Príloha 5: Zrúcaniny hradov Čičava, Brekov, Vinné, Jasenov

Vysvetlivky:

- 1= hrad Čičava
- 2= hrad Brekov
- 3= hrad Vinné
- 4= hrad Jasenov

DETAIL C (Mierka: 1 : 2 000 000)

Zdroj: Google maps [online]. 2011 [cit. 2011-05-01]. Vyhledat trasu. Dostupné z WWW: <<http://maps.google.com/maps>>.